BARTÓK-DOLGOZATOK

(KÜLÖNNYOMAT)

KRITERION, BUKAREST 1974

BENKŐ ANDRÁS

BARTÓK BÉLA LEVELEI CONSTANTIN BRĂILOIUHOZ

Eddig mindössze három Constantin Brăiloiunak, a jeles román etnomuzikológusnak írt Bartók-levelet ismertünk.[1] Az itt közölt levelekkel és levelezőlappal ez a szám hatszorosára növekszik, s Brăiloiu mindjárt Buşiţia mögé lép a zeneszerző román ismerőseinek, barátainak a sorában — a nekik írt s kiadott Bartók-levelek száma szerint.

I

1. Brăiloiu több mint egy évtizeddel volt fiatalabb Bartóknál. 1893. augusztus 13-án született Bukarestben. Zenei tanulmányait szülővárosában kezdte (1901—1907), majd Bécsben (1907—1909), Veveyben, Lausanne-ban (1909—1911) folytatta, s Párizsban (1912—1914) fejezte be. A Román Zeneszerzők Társaságának (Societatea Compozitorilor Români) egyik alapító tagja s több mint két évtizeden át titkára volt (1920—1943). Fontos szerepet játszott a zeneszerzők társasága népzenei gyűjteményének (Arhiva de Folclor a S.C.R.) létrejöttében; ennek igazgatójaként is tevékenykedett 1928 és 1943 között. A bukaresti zeneművészeti főiskolán (Academia de muzică şi artă dramatică, 1939-től Conservator de muzică şi artă dramatică), majd az Egyházzenei Akadémián (Academia de muzică religioasă) zenetörténetet, népzenét tanított (1923—1943, illetve 1932—1943). Vezető tisztséget is töltött be mindkét intézetben. A második világháború után a genfi etnomuzikológiai múzeum kutatóintézetében (Centre national de la recherche scientifique d'ethnomusicologie du Musée de l'Homme), a párizsi zenetudományi intézetben (Institut de musicologie de l'Université) és a Sorbonne-on adott elő. Népzenei kérdésekről országos (Bukarest, Iaşi, Arad, Temesvár) és nemzetközi fórumokon (Párizs, Budapest, Prága, Bratislava, Genf, Bern, Lausanne) értekezett.

Románia 289 községében 5976 népi dallamot, külföldön (Svájcban, Jugoszláviában) pedig 1784-et gyűjtött. Etnomuzikológiai tanulmányai nemzetközi viszonylatban is ismertek és sokra értékeltek (többek között: *Esquisse d'une méthode de folklore musical* [A zenei folklór módszertanának vázlata], 1931; *Despre bocetul de la Drăguş* [A drăguşi siratóról], 1932; *Nunta la Feleag* [A feleagi lakodalom], 1938; *Nunta în Someş* [Szamosmenti lakodalom], 1940; *Sur une ballade roumaine „La Mioritza"* [A Mioriţa című román balladáról], 1946; *Le Folklore musical* [Zenei folklór], 1948; *Le rythme aksak* [Az ákszák (bolgár) ritmus], 1951; *Le giusto syllabique, Un systhème rythmi-*

[1] *Bartók Béla levelei.* Szerkeszti: Demény János. III. k. Magyar, román, szlovák dokumentumok. Budapest, 1955, 167—176. Rövidítve: *Lev. III. Bartók Béla levelei. Új dokumentumok.* Szerkesztette Demény János. Budapest, 1971, 51—52, 60—61. Rövidítve: *Lev. IV.*

que populaire roumain [A szótagoló qiusto. A román népzene ritmusrendszereinek egyike], 1952; *L'Ethnomusicologie* [Etnomuzikológia], 1958; *Musicologie et ethnomusicologie aujourd'hui* [Zenetudomány és etnomuzikológia napjainkban], 1958).

Népzenei gyűjtései közül megemlíthetjük *Treizeci de cîntece populare* [Harminc népdal], 1928; *Cîntece bătrînești din Oltenia, Muntenia, Moldova și Bucovina* [Olténiai, munténiai, moldovai és bukovinai népballadák], 1932; *Bocete din Oaș* [Avasi siratók], 1938 című munkáit. Sajtó alá rendezett Dimitrie G. Kiriac műveiből, Vlahuțának Kiriachoz intézett leveleiből, főiskolai hallgatók gyűjtéseiből (pl. *Colinde și cîntece de stea* [Kolindák és karácsonyi énekek], 1931; *200 Colinde populare* [Népi kolindák], 1936).

Lemez-antológiát állított össze a román (1941—1950), valamint az egyetemes népzenéből (1951—1958).[2] Meghalt Genfben, 1958. december 20-án.

2. Bartóknak és Brăiloiunak a kapcsolatát csak nagy vonalakban ismerjük. Viszonylagos teljességre csak a Brăiloiu párizsi hagyatékában levő Bartók- és a még lappangó Brăiloiu-levelek kiadásával számíthatunk. Az itt közlésre kerülő levelezési anyag segítségünkre lehet, hogy addig is betekinthessünk e kapcsolat egyik fontos szakaszába: az 1926-tól 1933-ig terjedő időszakba.

A két muzsikus személyes ismeretségére minden bizonnyal Bukarestben került sor Bartók 1924 októberi hangversenyei alkalmával. Bartók 1924. július 7-én levelet írt Bukarestbe Romulus Orchișnak, s kérte a Román Zeneszerzők Társaságának a címét, hogy megköszönje taggá választását s bejelentse annak elfogadását.[3] Ha Brăiloiut akkor már ismerte volna, feltételezhetjük, hogy neki, az egyesület titkárának írt volna egyenesen.

A bukaresti hangversenyekre október 18-án érkező Bartókot a fővárosi muzsikusok jelentős csoportja fogadta az állomáson — George Enescuval az élen. A csoportban jelen volt Brăiloiu is.[4] Az október 20-i hangverseny voltaképpen Bartók tiszteletére rendezett kamarazene-est volt, Bartók, Enescu és több kiváló bukaresti zeneművész fellépésével. A közönséget Brăiloiu tájékoztatta Bartókról, művészetéről — megfogalmazva a „román zenevilág örök időkig tartó elismerését" a román népzene gyűjtésével, rendszerezésével, népszerűsítésével kapcsolatos munkásságáért. A két európai hírű előadóművész együttes szereplését Brăiloiu egyébként felejthetetlen élményként könyvelte el.[5]

1934 februárjában Bartók előadást tartott Bukarestben a népzenéről és ennek hatásáról az újabb műzenére. E zenetudományi eseményt beharangozó legjelentősebb írásnak éppen a Brăiloiuét tekinthetjük.[6] Bartókról mint korunk

[2] Viorel Cosma: *Muzicieni români.* Bukarest, 1970, 75—78. Emilia Comișel: *Constantin Brăiloiu.* Studii de muzicologie, I. k., Bukarest, 1965, 275—301.
[3] *Lev. III.* 140—141.
[4] Fidelio: *Cronică muzicală.* Viitorul, Bukarest, 1924. okt. 25.
[5] C. Brăiloiu: *Societatea Compozitorilor Români* [A Román Zeneszerzők Társasága]. Muzica, Temesvár, 1925 (VI. évf.), 2. szám, 40.
[6] C. Brăiloiu: *Bela Bartók.* Universul, Bukarest, 1934. febr. 16.

művészetének egyik legjelentősebb személyiségéről, a modern lélek egyik legátfogóbb kifejezőjéről ír, kiemelve Bartók életének a román néphez, a román népzenéhez kapcsolódó szálait, a román népzenét népszerűsítő tevékenységét egyetemes viszonylatban is. Ezúttal is hangsúlyozza a román nép Bartók iránti tiszteletét. Bartók előadásának anyaga még ugyanabban az esztendőben megjelent román nyelven[7], éppen Brăiloiu fordításában.

Két év múlva, 1936-ban, a Bartók ellen indított Petranu-féle támadás idején, Brăiloiu összegyűjtötte és lefordította a magyar zenetudósnak a román népzenével kapcsolatos fontosabb írásait, hogy ne ellenfelei tolmácsolásában, hanem saját megfogalmazásában ismerhessék meg azokat az érdeklődők. A Muzică și poezie című folyóirat 1936-os évfolyamának hasábjain közölt fordításokat összegyűjtötte, és 1937-ben önálló kötetben jelentette meg *Béla Bartók: Scrieri mărunte despre muzica populară românească* címen. E kötet előszavában Brăiloiu bejelentette a folytatást, a második részt is, mely — tudomásunk szerint — sajnos, nem készült el. Látni fogjuk lennebb, hogy milyen alapossággal, gondossággal ismertette Bartók kolindakötetét 1938-ban.

Constantin Bugeanu Bartókhoz intézett, 1939. december 30-i levele, Corneliu Mereș és Harry Brauner visszaemlékezése arról tanúskodik, hogy Brăiloiu hallgatói előtt is hangsúlyozta Bartók iránti tiszteletét, megbecsülését.[8]

Nemcsak előszóban, hanem írásaiban, tanulmányaiban is gyakran hivatkozott Bartók nemzetközi tekintélyére. Ebben a vonatkozásban beszédes példa lehet munkáinak második kötete, ahol majdnem harmincszor utal Bartókra; a muzikológiáról s etnomuzikológiáról szóló tanulmányában Bartókot olyan géniusznak nevezi, akinek korai távozását az élők sorából mindig sajnálni fogjuk.[9] Bartók halála után a népzenetudós alakját s tevékenységét elevenítette fel 1947-ben Párizsban, egy évvel később pedig Zürichben.[10] A Népművészetek és Néphagyományok Bizottságának 1947 októberében, Párizsban tartott III. plenáris ülésén elhangzott beszédében Brăiloiu többek között ezeket mondotta Bartókról: „... Nem szorítkozott a puszta leírásra, megkockáztatott feltevéseket, amelyek mind hasznosak voltak, amelyeket később, ha kellett, újabb felfedezések után gyakran ő maga megcáfolt... Becsületessége megkívánta, hogy felfedjen minden tévedést, még olyanokat is, amelyeket az ellentábor nem vett észre. Mert ő a megtestesült egyenesség és becsületesség volt. Ám ha meg kellett védeni az igazát, arról nem mondott le semmi

[7] Béla Bartók: *Muzica populară și însemnătatea ei pentru compoziția modernă.* Revista fundațiilor, Bukarest, 1934, 6. sz., 111—121.
[8] *Documenta Bartókiana.* III. k. Herausgegeben von D. Dille. Budapest, 1968, 252—253. Rövidítve: *Doc. III.*; Corneliu Mereș: *Pasiunea de folclorist a prof. Constantin Brăiloiu. Evocare* [C. Brăiloiu professzor népzenekutatói szenvedélye. Visszaemlékezés]. Cercetări de muzicologie, II. k., Bukarest, 1970, 257—258.; Harry Brauner: *Bartók Béláról.* Utunk, Kolozsvár, 1970 (XXV. évf.), 40. sz., illetve *Bartók-könyv 1970—1971.* Szerkesztette László Ferenc. Bukarest, 1971, 127. Rövidítve: *B-K.*
[9] C. Brăiloiu: *Opere.* II. k., Bukarest, 1969, 150.
[10] *Béla Bartók folkloriste.* Paris, 1947; ugyanaz németül: Schweizerische Musikzeitung, Zürich, 1948, 3. sz. Lásd: Viorel Cosma: *Muzicieni români.* 77.

áron, ha jogtalanságot érzett, nem hallgatott . . . A művészet elvesztett benne egy mestert, a tudomány egy csillagát, az erkölcsi emelkedés világa egy embert, a szó legmélyebb értelmében igazi és feddhetetlen embert, egy igazságos embert."[11] Korai halála megakadályozta Brăiloiut abban, hogy mint a legilletékesebbek egyike sajtó alá rendezze Bartók háromkötetes román népzenei gyűjtését.

1937-ből kettőjüket — Bartókot és Brăiloiut — megörökítő fényképet is ismerünk.[12]

Hogyan vélekedett Bartók Brăiloiuról?

Az a néhány megnyilatkozás — a levelek mellett —, amelyről tudomásunk van, a legteljesebb elismerésről, megbecsülésről tanúskodik. A *Miért és hogyan gyűjtsünk népzenét?* (1936) című munkáját Brăiloiunak *Esquisse d'une méthode de folklore musical* (1931) című dolgozatából vett mottóval vezeti be.[13] Ugyanebből a Brăiloiu-tanulmányból dudán előadott táncdallamra vonatkozó, példamutatóan körültekintő, kitöltött kérdőívet közölt Bartók; ezt a kérdőív-típust a román zenetudós által vezetett intézetben alkalmazták.[14] Ugyanott megfogalmazta Brăiloiu messzemenően kimagasló értékelését is: „Brăiloiu nemcsak a románoknak legkiválóbb zenefolklór-kutatója, hanem európai viszonylatban is a legjobbak közé tartozik."[15]

1936. február 6-án Raina Kacarovának írott levelében a címzett figyelmébe ajánlja a Brăiloiu által mintaszerűen megszervezett s vezetett népzenei gyűjteményt.[16]

Most közlésre kerülő levelei elmélyülő, őszinte baráti, munkatársi kapcsolatról tanúskodnak. Bartók Brăiloiut tartotta legilletékesebbnek arra, hogy kolindakötetének romániai kiadásával foglalkozzék. E kiadás részleteit, mint lennebb látni fogjuk, levelezés útján tisztázzák, s Bartók apró, adminisztrációs szívességeket kér Brăiloiutól ezzel kapcsolatban. Ezeken túlmenőleg azonban elméleti kérdésekben, például a szövegek metrikájára vonatkozó szabályokat illetően is kíváncsi Brăiloiu véleményére. A kolindaszövegek átnézésére kéri, hogy ne maradjon bennük helyesírási, szótagolási vagy egyéb hiba. Készülő nagy művének, a *Cantata profana*nak alapjául szolgáló kolinda átnézését is Brăiloiutól kéri. Brăiloiu fordította le német eredetiből román nyelvre a kolindakötet előszavát is. Tőle kért Bartók cikket a Szabolcsi—Tóth-féle *Zenei Lexikon* számára (legalábbis az ő közvetítésével került e cikk az említett lexikonba), s ugyancsak hozzá fordult Bartók bizalmas véleményért Octavian Beuval s Aurel Tămaşiuval kapcsolatban. Bartók viszont elküldte Brăiloiunak a kért dallamokat tökéletesebb lejegyzésben, tájékoztatta Brăiloiut a

[11] Idézi Szegő Júlia: *Bartók Béla, a népdalkutató.* Bukarest, é.n. [1956], 292—293.
[12] *Doc. III.* 321.
[13] *Bartók Béla összegyűjtött írásai.* I. k. Közreadja Szőllősy András. Budapest, 1966, 581. Rövidítve: *ÖI.*
[14] *ÖI.* 594.
[15] *ÖI.* 592.
[16] *Documenta Bartókiana.* IV. k. Herausgegeben von D. Dille. Budapest, 1970, 168—169. Rövidítve: *Doc. IV.*

könyvtárában található román vonatkozású néprajzi, népzenei munkákról, megküldte számára saját köteteit, tanulmányait, s Brăiloiu hasonló gesztussal juttatott el Bartókhoz román népzenei gyűjteményeket. Levélbeli kapcsolatuk is szép példája az egymást megértő, egymást kölcsönösen tisztelő zenetudósok önzetlen együttműködésének.

3. Az első, nyomtatásban megjelent, Brăiloiuhoz intézett Bartók-sorokról — mint láttuk — 1955-ben szerezhettünk tudomást.[17] A szóban forgó, 1926. június 27-i levél a Bukaresti Folklór Intézet jóvoltából került kinyomtatásra. Már ekkor, a levélkötet első előszavában említés történik néhány Brăiloiuhoz intézett s a Román Tudományos Akadémia tulajdonában levő ismeretlen Bartók-levélről.[18] 1961-ben, a Második Nemzetközi Liszt—Bartók Zenetudományi Konferencián Zeno Vancea értekezett Bartók kolindagyűjteményének első kéziratáról és Brăiloiunak ide vonatkozó leveleiről. Ez az értekezés két évvel később nyomtatásban is megjelent.[19] Ebből a közleményből megtudjuk, hogy a Román Akadémia tulajdonában lévő, Brăiloiuhoz intézett Bartók-levelek száma nem kevesebb, mint tizennégy. Zeno Vancea kilenc levélből hatvanöt sort — tehát a teljes anyagnak mintegy hetedét közölte is eredeti nyelven, németül. Zeno Vancea szíves közlése nyomán adott ki e levelekből kettőt Demény János: az 1926. május 6. és 1931. február 22-it.[20] Demény ekkor utal a levélanyag teljes közlésének fontosságára.[21]

A bukaresti Állami Központi Könyvtár (Biblioteca Centrală de Stat) tulajdonában levő, szóban forgó dokumentumanyag tüzetesebb vizsgálata kiderítette, hogy a kolindakötet kéziratos példánya és a fennebb említett tizennégy levél mellett — kellemes meglepetésként — még egy keltezetlen, Brăiloiuhoz intézett levelezőlap, valamint az Oxford University Press Bartóknak írott, 1931. május 15-i, Brăiloiunak címzett 1931. június 13-i, 1931. július 23-i s a Román Zeneszerzők Társaságának szóló, 1931. május 28-i levele is található.*

Mint fennebb már jeleztük, a Brăiloiuhoz intézett Bartók-levelek sora ezzel korántsem teljes. A Bartókhoz írt Brăiloiu-leveleknek is csak kis hányadát ismerjük — mindössze hármat.[22] Az itt közölt levelekből kiderül, hogy Brăiloiu 1926 májusa előtt is írt Bartóknak, mégpedig francia nyelven. További kilenc Brăiloiu-levél dátuma válik világossá vagy körvonalazható (1926. jún. ?, 1930. dec. 1., 3., 1931. febr. 10., febr. ?, febr. 25., máj. 28., jún. 3.,

[17] *Lev. III.* 167—176.
[18] *Lev. III.* 12., 1. sz. jegyzet.
[19] Zeno Vancea: *Einige Beiträge über das erste Manuskript der Colinda-Sammlung von Béla Bartók und über seine einschlägigen Briefe an Constantin Brăiloiu.* Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus V., Budapest, 1963, 549—556. Rövidítve: *Studia V.*
[20] *Lev. IV.* 51—52, 60—61.
[21] *Lev. IV.* 140.
* E sorok írója köszönettel tartozik a Kriterion igazgatójának és e kötet szerkesztőjének; az ő szíves közvetítésükkel kapta kézhez e levélanyag fényképmásolatát.
[22] *Doc. III.* 131—132, 137—138, 195—196.

1932. jan. ?), az 1928. február 2-án keltezett Brăiloiu-levélben már elveszettként említett két-három levél mellett.[23]

4. E levelek központi kérdése *a kolindakötet kiadása*, mely Bartókot hosszú időn át foglalkoztatta. A világháború vége lényegében Bartók népzenegyűjtő tevékenységének a befejezését is jelentette. Az 1920-as esztendőkben már rendszerezni kezdte a népzenei anyagot, előkészítette annak kiadását. Így látott napvilágot 1923-ban a *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*, 339 dallammal, az *Erdélyi magyarság* (Kodály Zoltánnal), 150 dallammal, 1924-ben *A magyar népdal*, 320 dallammal. Ez utóbbira, valamint ennek angol nyelvű kiadására e levelekben többször is hivatkozott. A 484 dallamot tartalmazó kolindakötetet — *Die Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder)*. Wien, 1935, rövidítve *BCl* — megelőzte a *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje* (1934), 127 dallammal.[24]

Kolindagyűjteményét Bartók az akkori román közoktatás- és művészetügyi minisztérium megrendelésére készítette sajtó alá. Ujfalussy József szerint már 1922-ben lekötötte e gyűjteményt a román államnak.[25] Demény János úgy tudja, hogy a közoktatásügyi minisztérium 1926-ban vette meg a gyűjtemény másolatát.[26] Az 1924-es bukaresti Bartók-hangverseny alkalmával, úgy látszik, ez a kérdés is felmerült, s egyelőre csak az anyag megvásárlására került sor, s a kiadás esetleges későbbi távlatairól tárgyaltak (*Lev. III.* 149.). 1936-ban Bartók úgy emlékezett, hogy a gyűjtemény egy másolatát 1924-ben vagy 1925-ben vette meg a minisztérium (*ÖI.* 658.). Tény, hogy 1925 májusában már dolgozott ezzel az anyaggal, s Buşiţiától kérte néhány falu román nevét (*Lev. III.* 149.). (További levélrészletek tájékoztatnak a munkáról. Ezeket itt nem részletezzük, hiszen mint lennebb látni fogjuk, az olvasó könnyen megtalálja több helyen is a Bartók-irodalomban. E bevezető kereteit túllépné a kolindákra vonatkozó irodalom részletes számbavétele. Megelégszünk tehát azzal, ha a Bartók-kötettel kapcsolatos legfontosabb mozzanatokra utalunk.)

Bartók kolindakötetével az elsők között foglalkozott Brăiloiu. Felvázolta a mű keletkezését, kiadásának történetét, értékelte a gyűjtés méreteit (10 megye 33 falujából származik a közel 500 kolinda). Ismertette Bartók dallamosztályozását, szövegrendszerezését, hangsúlyozva Bartók úttörő kezdeményezését, eredményeit, s értékes megjegyzéseket fűzött Bartók egyik-másik megállapításához, rendszerezéséhez.[27]

Brăiloiu alapos elemzésére s kritikai megjegyzéseire alapozott Tiberiu Alexandru, amikor könyvében a kolindákról s az ún. cîntece de steakról szól.

[23] *Doc. III.* 138.
[24] *ÖI.* 930—934.
[25] *Bartók Béla.* II. k., Budapest, 1965, 202.
[26] Demény János: *Bartók Béla művészi kibontakozásának évei. Zenetudományi tanulmányok.* Szerkeszti Szabolcsi Bence és Bartha Dénes. VII. k., Budapest, 1959, 399. Rövidítve: *ZT. VII.*
[27] *Béla Bartók, Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder). Recenzie.* Sociologia Românească, 1938 (III. évf.), 10—12. sz. Különnyomatban is.

Az utóbbi műfaj zenei sajátosságait öt pontban, a szöveg és dallam viszonyát további öt alpontban összegezi.[28]

Demény János Bartók-leveleket idézett a kolindakötet anyagával kapcsolatban, dallamoknak más-más időszakból való lejegyzését állította egymás mellé, s szintén utalt a kötet megvásárlására, a Bartók saját költségén való kiadásra.[29]

Mint fennebb láttuk, e levelek anyagához legközelebb Zeno Vancea referátuma áll, mely időrendben kísérte nyomon e levelek anyagát, szemelvényeket nyújtott egyes levelekből, s hat pontban összegezte a szerző legfontosabb észrevételeit a kéziratos kolindakötettel kapcsolatban. Befejezésül Zeno Vancea is hangsúlyozta a román muzsikusoknak Bartók géniusza, igen nagy értékű tudományos munkássága iránti mély csodálatát, a román zenetudomány háláját a román népzenével kapcsolatos tevékenységéért.[30]

Alexits György a neki ajándékozott s Bartók Amerikába való távozása után Budapesten maradt kéziratos másolattal kapcsolatos részleteket elevenített fel az 1970-es évforduló alkalmával.[31]

Faragó József három alkalommal is foglalkozott e kötettel. Először a kolindagyűjteményre helyezte a hangsúlyt, miközben Bartók román népzenei gyűjtésére, a kolinda műfajára, a kolindaszövegek rendszerezésére is kitért, s a *Cantata profana* alapjául szolgáló kolindával is foglalkozott.[32] Másodszor a *Szarvasokká vált fiúk* című kötet bevezetőjében, a román kolinda műfajáról, gyűjtéséről, irodalmáról szólva fogalmazta meg Bartók hozzájárulását az ide vonatkozó eredmények gazdagításához: „A gyűjtemény méreteire jellemző, hogy abban Bartók tíz erdélyi megye harminchárom falujából 484 kolindát közölt, az élén alapvető zenei tanulmánnyal. A dallamok és a szövegek számára külön-külön rendszerezést alkotott. A jegyzetapparátusba nemcsak az addig megjelent összes román kolindagyűjteményt, hanem összehasonlításként egy tucat cseh, morva, szlovák, magyar és szerb-horvát forrásmunkát is beledolgozott, mindenik dallam és szöveg után külön-külön felsorolva az összes román, valamint idegen dallam-, illetve szövegváltozatokat. A mű a mai napig a román kolindák legnagyobb rendszerező forráskiadványa. Gottfried Habenicht bukaresti román folklorista párhuzamos német szövegfordításaival egyszersmind a legnagyobb idegen nyelvű kiadvány, amely a román kolindák jó hírnevét szerte a világon meghordozza és gyarapítja."[33] Harmadszor a román népi költészet rendszerezésében elért bartóki eredményeket összegezte,

[28] *Béla Bartók despre folclorul românesc.* Bukarest, 1958, 43—50.
[29] *ZT. VII.* 398—399., *Lev. III.* 167—176.
[30] *Studia V.* 549—556.
[31] *Találkozások a román népdalgyűjtemény kéziratai fölött.* Igaz Szó, Marosvásárhely, 1970 (XVIII. évf.), 9. szám, 392—395.; illetve: *B-K.* 115—120.
[32] [Bartók Béla] *Román kolindagyűjteménye.* Igaz Szó, 1970 (XVIII. évf.), 9. szám, 402—412.
[33] *Szarvasokká vált fiúk. Román kolindák.* Fordította Kiss Jenő. Bukarest, 1971, 7—32.; az idézet: 28.

a kolindakötetnek Denijs Dille által sajtó alá rendezett új kiadása, valamint a háromkötetes román népzenei gyűjtemény alapján.[34]

E vázlat végére hagytuk a kolindakötet fennebb már említett, Denijs Dille gondozta kiadását.[35] Ennek előszava tartalmazza mindazt a fontos levelezési, adattári, történeti anyagot, mely 1965-ig napvilágra került, vagy a Bartók-Archívum rendelkezésére állott. Első része teljes egészében magában foglalja az 1935-ben megjelent anyagot (a 484 dallamot ezúttal is fakszimilében, Bartók kézírásával), a második a szövegrészt, külön bevezetővel a szövegekre vonatkozó rendszerezéssel (11 csoportban, egyes csoportokat alcsoportokkal kiegészítve, a típusok feltüntetésével, a refrének csoportosításával). A jelmagyarázatok mellett igen gazdag könyvészeti forrásanyag s az egyes szövegekhez fűzött jegyzetek teszik teljessé a kötetet. A szövegrész, amint azt Dille megállapította, refrének nélkül is 10 125 sort tartalmaz. A mutatók eligazítanak a dallamok és szövegek ábécé-rendjében, a Bartók bihari kötetéből átvett 21 dallam sorában, valamint az egyes dallamoknak a hengereken levő sorszámában.

5. 1953-ban a Bartók-hagyaték (Estate of Béla Bartók) akkori gondnoka, Victor Bator tervbe vette Bartók román népzenei gyűjtésének kiadását, illetőleg újranyomását. Constantin Brăiloiut kérte fel a sajtó alá rendezésre. Brăiloiu úgy döntött, hogy a kiadatlan anyag helyett először a kolindák új kiadását készíti elő. Meg is írta rövid francia nyelvű előszavát két változatban. E terv megvalósítását Brăiloiu korai halála akadályozta meg. A kolindakötet kiadása szerepel Dr. Benjamin Suchoff amerikai zenetudós tervében is, mint a *Rumanian Folk Musik* negyedik kötete. Ennek érdekessége a dallamok lexikográfiai tárgymutatója lesz, melyet Suchoff komputer segítségével állított össze.[36]

6. Lássuk, miként tükröződik a kolindakötet sorsa a Brăiloiuhoz írt Bartók-levelekben.

Az első ismert, 1926. május 6-i levélben Bartók értesítette Brăiloiut, hogy a kolindagyűjtemény *nyomdakész* kéziratát április 29-én átadta a román követségnek. A kézirat tartalmazta az

a) előszót,
b) bevezetőt a kottarészhez,
c) jegyzeteket a dallamokhoz,
d) bevezetőt a szövegekhez,
e) jegyzeteket a szövegekhez,
f) refrének mutatóját,

[34] *Bartók şi tipologizarea poeziei populare româneşti. Béla Bartók 1881—1945.* Nagyvárad, 1971, 39—55.; magyarul: *Bartók román népköltészeti tipológiái. Bartók Béla 1881—1945.* Nagyvárad, 1971, 39—55.

[35] Béla Bartók: *Ethnomusikologische Schriften.* Faksimile-Nachdrucke herausgegeben von D. Dille. IV. k., Budapest, 1968. Rövidítve: *BF. IV.*

[36] Benjamin Suchoff: *Előszó Bartók: Román népzene című művéhez.* Magyar Zene, Budapest, 1969 (X. évf.), 2. szám, 165—171.

g) helynevek, énekesek mutatóját,
h) szövegeket s
i) utasítást a nyomda számára.

Bartók már ekkor felvetette, Gogára való utalással, a román kiadás gondolatát, az angollal párhuzamosan. Javasolta a londoni kiadóval való kapcsolat felvételét (*1. lev.*). Brăiloiu, egy ma még számunkra ismeretlen levélben, úgy látszik, kérdést intézett Bartókhoz a Román Zeneszerzők Társasága általi kiadással kapcsolatosan. Bartók örömmel fogadta ezt a javaslatot (*2. lev.*). A Román Zeneszerzők Társasága által tervezett kiadás közben fennakadt. Brăiloiunak 1927. február 16—17-i leveléből arról értesülünk, hogy a kézirat a Román Tudományos Akadémián van. Brăiloiu a szóban forgó ideig nem tudott a kiadással foglalkozni. Bartók tanácsát kéri, menjen-e Gogához ebben az ügyben. Bartók közbenjárását szívesen venné a londoni kiadónál, mert a Zeneszerzők Társasága érdekelt egy román nyelvű kiadás megjelentetésében. Brăiloiu azt remélte, hogy Bianuval megállapodhat a Zeneszerzők Társasága vagy más költségén az Akadémia keretében, az Akadémia közreműködésével történő kiadásban.[37]

Majdnem másfél év múlva találunk újabb szálat. Bartók levelet kapott Bianutól, melyben arról értesíti a zenetudóst, hogy a munkaügyi minisztérium mellett létrejött Népzeneigazgatóságnak javasolták a kolindák kiadását (*3. lev.*).

Bartók 1930. december 19-i levele arra enged következtetni, hogy a kötet kiadásával kapcsolatban Brăiloiu szerződésjavaslatot mellékelt. Felmerült egy német nyelvű kiadás gondolata is, ami lényegesen csökkentette volna a kiadási költségeket. Az előszó német szövege készen is volt Bartóknál. (Minden bizonnyal ezt használta fel az 1935-ös kiadásban.) A kolindakötet alakját, a betűk nagyságát, a szövegek elrendezését, számozását a *Das ungarische Volkslied* című kötet mintájára javasolta. Ugyanakkor tanácsolta a kottarész fénymásoló papírra való írását, próbaoldal készítését. Szerződéskötés előtt tisztázni óhajtott minden részletet (*4. lev.*).

1931 elején a szövegrész oldalainak számozási módjában állapodtak meg. Közben, úgy látszik, Brăiloiu javasolta a szövegrésznek külön kötetbe való illesztését a nagy terjedelemre való tekintettel. Bartók fontosnak tartotta, hogy *egy kötetben* jelenjék meg a teljes anyag. Ugyanakkor ismételten felmerült a próbanyomás, a kottaanyag technikájának kérdése. Bartók Drăgoi kolindakötetét teljesen megfelelőnek tartotta a kottarész nyomdatechnikai kivitelezése szempontjából (*5. lev.*).

1931 márciusában további kérdések merülnek fel, illetőleg ismétlődnek (oldalszám, könyvalak, szedéstípus, ellenőrzés stb.), s megjelenik mint probléma a román és német kiadás példányszáma, a fél-magánhangzók jelölése. Uj mozzanat: Bartók visszakérte a kolindakötetet a londoni kiadótól.[38] Miután azonban a londoni kiadó megindokolta a késedelmet, Bartók úgy látta,

[37] *Doc. III.* 131—132.
[38] *Lev. IV.* 60.

hogy mégis kiadják a kolindákat Londonban, s további együttműködést ajánlott Brăiloiunak az Oxford University Press-szel (*7. lev.*).

További két levél a formátum, példányszám, helyesírás kérdésével foglalkozik. Formátum, betűtípus tekintetében Bartók nem sokkal korábban Londonban, az Oxford University Pressnél megjelent munkájára gondolt, *A magyar népdal* angol nyelvű kiadására, melyből mutatvány-oldalakat is küldött Brăiloiunak. 1931 májusában Bartók még hitt az angol és román kiadás közös megjelentetésében; az angol számára átvették volna a Prágában készített román változat zenei részét. Betűtípusra továbbra is az előbb említett könyvének angol kiadását javasolta, a dallamok nyomására pedig ugyanannak a könyvnek a Budapesten megjelent magyar nyelvű kiadását (*10—11. lev.*).

Brăiloiu, egy eddig számunkra ismeretlen levelében, úgy látszik azt javasolta, hogy az angol cég mind a kotta-, mind a szövegrészt vegye át a román kiadásból. Bartók nem tartotta valószínűnek, hogy a kiadó egyetértene ezzel. Ő maga ezt a javaslatot nagyon jónak s előnyösnek vélte. Ekkor Bartók már a dallamrésznek nyomdába adását szorgalmazta (*12 lev.*).

1932 elején a kiadás ügyéről Bartóknak semmi híre nem volt. Ezt az általános gazdasági romlással, válsággal magyarázta. Tudomására hozta Brăiloiunak, hogy amennyiben legalább a kottarészt nem tudja kiadni, az általános nyomasztó helyzetre való tekintettel, saját költségén jelenteti meg a legrövidebb időn belül. Mivel Bartóknál a kéziratnak csak egyharmada volt meg, arra kérte Brăiloiut, hogy készíttessen neki másolatot a hiányzó részről (*13. lev.*).

Brăiloiu válasza a román kiadásra, a londoni céggel való együttműködésre vonatkozólag pozitív lehetett, mert Bartók további várakozásra szánta rá magát. Brăiloiu különben elkészült a fordítás felével (*14. lev.*), júliusban már a hiányzó rész is készen állott (*15. lev.*).

1933 áprilisában, egy újabb esztendei várakozás után, Bartók türelmének vége szakadt, az egyre súlyosbodó nemzetközi helyzet hatására sürgette Brăiloiunál a másolatot (*16. lev.*). 1935-ben Bécsben saját költségén adta ki a kolindakötet első részét, címében is utalva a szövegrész elmaradására: *Die Melodien der rumänischen Colinde.*

Az angol céggel való szakítást maga Bartók így indokolta: „Sok éves halogatás után aztán elkészült az angol prózai változat, részben a megfelelő archaikus angol nyelven, részben (valaki más fordításában) a lehető legroszszabb konyha-angolsággal. A kiadó azonban nem kívánt ezen változtatni. Az eredmény: a saját költségemen adtam ki a könyvet, azonban csak a zenei részére volt elegendő pénzem."[39]

Denijs Dille tájékoztat még néhány jellegzetes mozzanatról e kötet kiadásával kapcsolatban: a költségekről (500 példányt s 200 prospektust nyomatott Bartók, s ez a portókkal együtt 962,89 Schillingbe került), az ajándékba küldött példányokról (köztük a Brăiloiué is), arról, hogy mindössze 21 példányt jegyeztek elő a bécsi Universal Editionnál, s hogy ez mekkora csalódást okozhatott Bartóknak.[40]

[39] *A román népzene* című munka elveszett előszavából idézi Benjamin Suchoff, *i. m.* 163. Lásd még *Lev. IV.* 78, 80.

*

Most pedig adjuk át a szót e levelek írójának.

II

1

Budapest, Szilágyi tér 4.
1926. máj. 6.

Kedves Brăiloiu Úr!

Néhány nappal ezelőtt elküldtem Önnek két példányt Tibolt Schmidt román kolindaszövegekről írt tanulmányából. Ez néhány ismeretlen szöveget is tartalmaz Schmidt gyűjtéséből, mégpedig a 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 31, 33, 34, 37, 39, 40, 48 és 49 (No. 1.), 50, 51. oldalon. Úgy látszik, ezt a kis füzetet Bukarestben nem ismerik, azért küldtem két példányt, hogy az egyiket megtartsa, a másikat pedig egy könyvtárnak ajándékozza. Van még nálam egy felesleges példány, amelyet kívánságára szintén elküldhetek. — A tanulmány egyéb szövegei különböző publikációkból vett idézetek.

A kolindagyűjteményem nyomdakész kéziratát (előszóval, bevezetésekkel, jegyzetekkel stb.) április 29-én végre átnyújtottam a román követségnek; állítólag két héten belül átküldik Bukarestbe. Nagyon hálás lennék, ha értesítene, amikor a kézirat megérkezik, és arról is, hogy nem hiányzik-e valami.

A következőket tartalmazza:

1. előszó és bevezetés a kottarészhez	28 oldal
2. kottarész (kottapapíron)	56 oldal
3. jegyzetek a dallamokhoz	11 oldal
4. bevezetés a szövegekhez	27 oldal
5. megjegyzések a szövegekhez	
6. refrének mutatója	
7. helynevek, előadók mutatója	
8. szövegek	501 külön oldal

és még két oldal *Utasítás* a nyomdának.

Azért is igen hálás lennék, ha közölné velem észrevételeit a Bevezetés a kottarészhez c. pontról, amelyben a szövegek metrikájáról bizonyos szabá-

[40] *Einige Bemerkungen zur Ausgabe von „Die Melodien der rumänischen Colinde"*, *Doc. IV.* 180—183.

lyokat állítok fel (3—5 lap?), és ha valami helytelent mondtam volna, figyelmeztetne erre.

Amint mondtam, a kézirat nyomdakész, az a példánya, amelyet Londonba küldtem, szintén. Csak egy különbség van a kettő között: a bukaresti példányban a „szövegekben" az *ĭ* és *ŭ* félvokálisok helyett végig csupán *i* és *u* szerepel. (Erről a Bevezetés a szövegekhez c. részben található egy megjegyzés *„ortográfia"* címszó alatt; itt azt írom, hogy az *ĭ* és *ŭ* jeleket is használok!) Tehát, ha a bukaresti példányt bármikor is nyomdai célra használják, akkor *vagy* minden, a szövegben előforduló félvokális (vagy néma) *i* és *u* betűt meg kell változtatni *ĭ*-re és *ŭ*-ra; vagy az erre vonatkozó megjegyzést a Bevezetés a szövegekhez c. pontban törölni kell. NB. a londoni példányban mindenütt *ĭ* és *ŭ* szerepel.

A londoni kiadótól nemrég levelet kaptam, amelyben ismételten biztosít arról, hogy a munkát ki akarják adni. — Bukarestben ugyebár beszámoltam Önnek Gogával való tárgyalásomról: most valóban kinevezték miniszternek (ha nem is a kultusz-, hanem a belügyekhez); most talán mégis lehetséges lenne a munkát románul is kiadni. Véleményem szerint az angol kiadás útján viszonylag nagyon olcsón lehetne megcsinálni. A „kottarészt", a „szövegeket" és a két mutatót ugyanis mindkét kiadványban fel lehetne használni: ezeket a részeket tehát csak egyszer kellene metszeni, ill. szedni. Külön szedésre a román kiadványhoz csak a kézirat 1, 3, 4, 5-tel megjelölt részeinél van szükség — ez nyomtatásban alig több mint 40 oldal. Így tanácsos lenne, ha Bukarestből a londoni kiadóhoz fordulnának, és megkérdeznék, hogy ilyen körülmények között milyen feltételekkel tudna egy román kiadást az angollal párhuzamosan előállítani. Ha meg tudnának egyezni, csupán az említett részek román fordítását kellene Londonba küldeni. A kiadó címe:

Mr. Hubert J. Foss
Oxford University Press
Amen House, Warwick Square
London E.C.4.

Ezúttal németül írtam Önnek, mert ez könnyebb nekem, Ön azonban, mint azelőtt is, természetesen franciául írhat. — Nem láthatom Önt Budapesten?

Sokszor üdvözli híve
Bartók Béla

Borítékja elveszett, 11 sorát Zeno Vancea közölte (németül) (*Studia* V. 551.). Teljes szövegét megjelentette Demény János, D. Benedict Edna fordításában (*Lev. IV.* 51—52., jegyzete: 140). Ebben a fordításban közöljük.

A levélben említett Schmidt-kötet címét lásd: *BCl.* 117.

Octavian Goga (1881—1938) költő a Nagyszeben melletti Răşinari községben született. Középiskolai tanulmányait Szebenben, az egyetemet Budapesten végezte. 1902-től társadalmi

és román nemzeti politikai kérdések is foglalkoztatták. Tevékenységének első szakasza a Budapesten megjelenő Luceafărul című folyóirathoz kapcsolódott. Itt közölte Madách Imre *Az ember tragédiája* című művének fordítását is. Fontosabb verskötetei: *Poezii* (Versek, 1905), *Ne chiamă pămîntul* (Hív a földünk, 1909), *Din umbra zidurilor* (A falak árnyékából, 1913), *Cîntece fără ţară* (Hazátlan dalok, 1916), *Meşterul Manole* (Manole mester, 1928). Petőfi-verseket is fordított román nyelvre. Baráti szálak fűzték Ady Endréhez, akinek költeményeiből szintén fordított románra. Ady halála után ő lett a csucsai kastély birtokosa. Az 1926. március 30-án alakult Averescu-kormányban vállalt tárcát. Bartók 1926 februári bukaresti hangversenye alkalmával találkozott vele, s ekkor felmerült a népzene gyűjtésének kérdése is. (Lásd: *A román irodalom kis tükre.* Szerk. Mihai Gafiţa és V. András János. III. k., Bukarest, 1963, 522—523, 665—668. — *ZT. VII.* 386. — *Istoria României în date.* Szerk. Constantin C. Ciurescu. Bukarest, 1972, 334.).

Hubert James Foss (1899—1953) angol zeneszerző, aki az Oxford University Press zenei részlegének vezetője volt (*Lev. IV.* 142.; lásd még a 62, 71, 74, 75, 86, 87, 89, 91 és 93. sz. levelet).

2

Budapest, Szilágyi tér 4.
1926. jún. 27.

Kedves Brăiloiu Úr!

Kolozsvári levelére nem válaszolhattam úgy, hogy azt esetleges zürichi útja előtt még megkaphatta volna, mert csak jún. 14-én vettem kézhez. De azt reméltem, hogy mégis Zürichbe utazik, és ebből az alkalomból engem is meglátogat; sajnos nem így történt.

Kérdésére, amely kolindagyűjteményemnek a Societatea Compozitorilornál tervbe vett kiadására vonatkozik, csak annyit válaszolhatok, hogy végtelenül örülnék, ha ez a társaság munkámat kihozhatná.

Nagyon szívesen teljesítem kérését, hogy adjam meg az Ön által megjelölt dallamok javított formáját; ezek a mellékelt lapon megtalálhatók.

Az *Intreabă şi 'ntreabă* kolinda egészen pontos formája nincs már birtokomban, mert a két nyomdakész állapotban levő kéziratot elküldtem Londonba, ill. Bukarestbe. Azonban a Bukarestben található példányból (amelynek most már biztosan meg kellett érkeznie) könnyen kikeresheti azt No. [18] alatt.

Júl. 5-én elhagyom Budapestet, és csak augusztus közepe táján jövök vissza. Ezen idő alatt címem:

Orosháza
Ungarn László major
Sokszor üdvözli híve, Bartók Béla

E levelet Demény János közölte németül és D. Benedict Edna fordításában. A Bartók által elküldött bihari dallamok javított változata mellett Demény közölte az egyes dallamok eredeti alakját, első lejegyzését is; e kottamelléklet reprodukálásától itt eltekintünk. A bihari kötet

(*Cintece poporale românești din Comitatul Bihor,* Bukarest, 1913) 1, 5, 32, 33, 49, 131, 134, 163, 166, 177, 195, 199 és 207. sz. dallamáról van szó. (Lásd: *Lev. III.* 167—176.)

Az utolsó előtti bekezdésben a szám helyét Bartók üresen hagyta. Amint Demény már jelezte, a *BCI*-ben e kolinda 18. sz. alatt található.

Societatea Compozitorilor [Români] = Román Zeneszerzők Társasága. 1920 decemberében alakult; George Enescu volt az elnöke, Constantin Brăiloiu a titkára. 1924-ben Bartókot is tagjává választotta. (*Lev. III.* 139—141.)

E levelet D. Benedict Edna fordításában közöljük.

3

Arolla (Valais), 1930. júl. 2.

Kedves Brăiloiu Úr!

Bianu professzor levelemre a következőket válaszolta: „— — — — Entre temps on a créé auprés du Ministère du Travail une *Direction spéciale pour la Musique populaire* et nous avons proposé à cette Direction la publication de vos Colinde. — Nous demandons à cette direction de nous communiquer ses dispositions au bien nous restituer votre manuscrit.

En attendant le résultat de cette démarche qui vous sera communiquée sans retard, j'ai l'honeur etc. etc."

[Fordítása: Időközben létrejött a Munkaügyi Minisztérium mellett működő Népzenei Igazgatóság, és mi javasoltuk ennek az Igazgatóságnak az Ön kolindáinak a kiadását. Megkérjük ezt az igazgatóságot, közölje velünk rendelkezését vagy juttassa vissza az Ön kéziratát.

E kérés válaszát (melyet késedelem nélkül közlünk Önnel) várva van szerencsém stb. stb.].

Mihelyt tehát ezt a communication sans retard-t megkapom, erről értesítem Önt.

Remélem, jól érkezett haza; azért a politikai változásért sietett olyan nagyon? A dolog egészen simán folyt le. Mellékelve küldöm román vonatkozású néprajzi és folklorisztikai könyveim jegyzékét. Ha hazamegyek (augusztus közepe táján), megkísérlem, hogy Alexici-t felkutassam és megkérdezzem tőle, nem tudna-e gyűjtéséből még néhány példányt az Ön rendelkezésére bocsátani.

Azután van még egy kérésem Önhöz: volna szíves annak a kolindának a mellékelt szövegét, amelyet én megzenésítek, pontosan átnézni, és az esetleges helyesírási és másfajta hibákat kijavítani? Augusztus közepéig van erre ideje. Kérem, ellenőrizze a szótagolás helyességét is.

Mindkettőjüket sokszor üdvözli és kellemes nyaralást kíván tisztelője

Bartók Béla

P.S. Lexikonunk számára szóló cikkét remélhetőleg közvetlenül a kiadónak küldte meg? Hozzám ugyanis nem érkezett semmi sem.

A boríték címzése: Domnului
Prof. Constantin Brăiloiu
București
Strada Ştirbey Vodă 37
Conservatorul de Muzică
Roumanie

A postabélyegző kelte: 1930. július 8., a borítékon svájci bélyeg.

7 sorát Zeno Vancea közölte (németül) (*Studia V.* 551.).

Ion Bianu (1856—1935) a Román Tudományos Akadémia tagja és könyvtárának igazgatója, a bukaresti egyetemen a román nyelv tanára volt. Bartók hat francia, öt német és egy román nyelvű levelet intézett hozzá 1913. április 24. és 1915. február 19. között. E levelek Bartók bihari, máramarosi kötetével foglalkoznak elsősorban, valamint a Convorbiri literare 1914-es évfolyamának 703—709. lapjain megjelent Bartók-írással *(Observări despre muzica populară românească).* (Lásd: *Lev. III.* 48—91; *Lev. IV.* 142.; *ÖI.* 930.)

Ezt a levelet, valamint a 4—5, 7—16. számúakat Nagy Jenő fordításában közöljük.

A levélben említett politikai változás: 1930. június 6—13. között zajlott le. Károly trónörökösnek az országba való visszatérésével a Régenstanács lemondott, s a parlament a trónörököst II. Károly néven királlyá kiáltotta ki. (Lásd: *Istoria României în date.* Szerk. G. C. Giurescu. Bukarest, 1971, 344.)

George Alexici, illetőleg Alexics György a Keleti Akadémia tanára volt Budapesten; filológus, romanista, a román nyelv és irodalom kutatója. Itt említett könyve: *Texte din literatura poporană română.* Budapest, 1899. Alexics egyike volt azoknak, akik Bartók román nyelvű gyűjtéseinek a szövegét átnézték. A román—magyar összehasonlító folklórkutatás egyik múlt század végi képviselője. Két magyar nyelvű munkája: *Egyetemes irodalomtörténet* (Heinrich Gusztávval közös), Budapest, 1905; *Románok.* Budapest, 1905.

A megzenésítésre váró kolinda: *Cel unteș bătrîn,* a 12bb sz. dallamú s 4a szövegű, A szarvasokká vált fiúk, a *Cantata profana* alapjául szolgált (lásd: *BF. IV.* 132.).

Brăiloiunak a Szabolcsi Bence — Tóth Aladár szerkesztette *Zenei Lexikon*ban Román zene címszava jelent meg (*i.m.* II. k., Budapest, 1931, 420—422.).

A Bartók által említett néprajzi és folklorisztikai könyvjegyzéket nem ismerjük.

4

Budapest, III. Kavics u. 10.
1930. dec. 19.

Kedves Brăiloiu Úr.

Mindkét (dec. 1-én és 3-án kelt) levelére csak most tudok válaszolni, mert dec. 15-ig külföldi hangversenykörúton voltam.

Nagyon örülök annak a hírnek, hogy hozzáfoghatok a *Colinde* kiadásához. Ami pedig a „conditions matérielles"-t [az anyagi feltételeket] illeti, jólesne nekem, ha kezdettől fogva mégis valamit — mondjuk 10%-ot — kaphatnék az eladott példányok után évenként kiszámítva; inkább tartson tovább a „recapitularea capitalului investit" [a befektetett tőke visszatérülése]. Ön különben a nyáron valami hasonló javaslatot tett, noha a füzetecskében

a 6. pont alatt ez olvasható: „Se consideră — punctul 4 ca maximum de sacrificiu"! [A 4. pont maximális áldozatnak tekintendő!]

Nagyon amellett vagyok, hogy német kiadás is készüljön. Mégpedig külön. A következőket javasolom:

A román kiadás, ugyebár, a következő részekből áll:

A. előszó, jelmagyarázat és az egyes számokhoz fűzött megjegyzések (román nyelven),

B. kottarész,

C. szövegrész (románul).

A B. és a C. rész a román és a német kiadásban azonos, ezáltal a német kiadás előállítási költségei tetemesen csökkenthetők.

Az A. rész különben is az én német változatomban készen van; ezt azonban egy német szakembernek nagyon alaposan ellenőriznie kell (minthogy német ismereteim egyáltalán nem kifogástalanok).

A C. részt is ugyanennek a német szakembernek kellene lehetőleg szó szerint (prózában) németre fordítania; ezzel a német kiadásban egy D. rész keletkezik.

Ennélfogva a német kiadásban a következő részek lennének:

A. előszó, jelmagyarázat, megjegyzések (német nyelven),

B. kottarész
C. szövegek (román nyelven) } mindkét kiadásban közös rész

D. szövegek németre fordítva

Minthogy a német kiadás minden valószínűség szerint kevésbé lesz kelendő, mint a román, ebben az esetben szívesen alkalmazkodnék a 4§-hoz, vagyis hogy csak ama „recuperare" [visszatérülés] után tartsak igényt a „beneficiul vânzărei"-ra [eladásból származó nyereségre].

— . —

Ami a formátumot stb. illeti, minta lehetne az Academia Română új kiadásáé vagy az én *Das ungar. Volkslied.* c. munkámé; betűnagyság körülbelül szintén. A C. részben (illetőleg a D.-ben) a szövegeket két oszlopban kell nyomtatni (és úgy számozni, mint az én könyvemben). Mégis a B. részben (hogy helyet takarítsunk meg) a számnak a sor kezdetén kell állnia:

125. 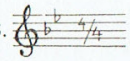

Azt mondta nekem, hogy a kottarészt fénymásoló papírra kell írni, mert ez nagyon praktikus, csak akkor az írásnak is szép kalligrafikusnak kell lennie!

Mindenesetre előbb néhány próbaoldalt kell készíteni, amelyeket Ön elküldene nekem, hogy a hangjegyek nagyságára stb. vonatkozó kívánságaimat még a tulajdonképpeni másolási munka megkezdése előtt közölhessem.

[E bekezdés margóján Bartók kétszer aláhúzott megjegyzése: *nagyon fontos!*]

— . —

Így tehát, ha fejtegetéseimmel egyetért, a szerződést két példányban elküldheti. Ha pedig nem, akkor még a szerződés megkötése előtt leveleznünk kell egymással. Mindenesetre jó volna ezt a dolgot jan. 18-ig elrendezni, mert akkor egy hónapra megint elutazom. Febr. 16-ától újból Budapesten leszek, ha tehát Ön febr. második felében Budapestre jön, nagyon fogok örülni, ha nálunk látom Önt viszont. (Tel. 559-56.).

Nagyon hálás lennék Önnek, ha lehetőleg postafordultával röviden tájékoztatna Octavian Beu úrról. Levelezésben áll velem egy dolgozata miatt, amelyet a román zenéről ír. *Komolyan kell őt venni?*

A könyveket, amelyekről azt írja, hogy „holnap (vagyis dec. 4-én) küld el", nem kaptam meg!

Szívélyesen üdvözli

tisztelője
Bartók Béla

Borítékja elveszett, akárcsak a többinek is, az egyetlen, a fennebb közölt kivételével.

Zeno Vancea közölte 3 sorát (németül) (*Studia V.* 552.).

1930. november 24. és december 14. között Bartók Londonban, Bernben, Freiburg in Breisgauban, Kassán hangversenyezett. (Demény János: *Bartók Béla pályája delelőjén. Tanulmányok* X. Szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes. Budapest, 1962, 384—386. A továbbiakban: *ZT. X.*)

Nem ismerjük a szerződés-javaslatot, illetőleg a füzetecskét, amelynek 6., fennebb pedig a 4. pontjára utalt Bartók.

Január 18. és február 16. között zajlott le Bartók ibériai turnéja (*ZT. X.* 388.).

Octavian Beu (1893—1946) román muzikológus. Bartók 1930. november 5. és 1931. május 20. között öt levelet írt neki. Ezek közül fontosabb az 1930. nov. 5-i, melyben tájékoztatta a címzettet román népzenei gyűjtéseivel, kiadásaival kapcsolatosan, kiegészítette műveinek mellékelt jegyzékét, felhívta figyelmét Lisztnek a weimari múzeumban található, addig kiadatlan *Román rapszódiájára*, melyet Beu 1936-ban meg is jelentetett, továbbá a sokat idézett 1931. jan. 10-i levél, melyben helyesbítette Beu tanulmányának néhány részletét, ennek kapcsán hangsúlyozta magyar zeneszerző mivoltát, s megfogalmazta a népek testvérisége szolgálatának mélyen humánus életelvét; felsorolta a román népzenéből merítő vagy a román népzene hatása alatt keletkezett műveit (*Lev. III.* 184—204.; Viorel Cosma: *Muzicieni români.* Bukarest, 1970, 66.).

Nem tudjuk, milyen könyvek elküldését jelezte Brăiloiu dec. 4-i dátummal.

Das ungarische Volkslied = A magyar népdal. Magyarul megjelent Budapesten 1924-ben, németül Berlinben 1925-ben, angolul *(Hungarian Folk Music)* Londonban 1931-ben. Ez utóbbi az Oxford University Pressnél. (*ÖI.* 931—933.).

5

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. febr. 17.

Kedves Brăiloiu Úr!

Február 10-én kelt levelében foglalt kérdésekre válaszolva a következőket közlöm:

1. Úgy gondolom, Ön téved, csak 150 oldalnyi dalszöveg lesz; bevezetés, jelmagyarázat stb. legfeljebb 40 o., a dallamok alig több mint 150 o., ez összesen kb. 350 o.-ra rúg.

[Úgy gondolom, hogy 10 000 dalszövegsor van; ha egy kéthasábos dalra 70-et számítunk (mint pl. Viciu *Colinde*-jében), körülbelül 150 lapra rúg.] [Bartók eredeti szögletes zárójele.]

Tehát úgy hiszem, hogy nem lesz nagyon vastag *egy* kötet számára. Máskülönben nagyon fontosnak tartom, hogy ha csak lehet, az egész *egyetlen* kötetben jelenjék meg.

2. *Nekem* nem szükséges a kéziratot nyomás előtt látnom; részemről nyomdakész. — Minthogy a bevezetést és a jelmagyarázatokat római számokkal oldalszámozzák (én legalábbis így képzelem el), ezt a részt lefordítás céljából Ön ott tarthatná, a kottarészt (dallamrészt) viszont azonnal nyomdába küldhetné.

De kérem, hogy ne felejtsen el a nyomdából a kottarész 1. és 2. lapjáról próbát (mintát) kérni; ezeket a próbákat Önnek és nekem látnunk kell, hogy ha szükséges — ami a metszésnagyságot és elrendezést illeti — változtathassunk. Csak miután a próbalapokat jóváhagytuk, folytathatja a nyomda a munkát. Nagyon kérem, hogy térjen ki következő válaszlevelében ezekre a megjegyzéseimre. [E bekezdésnél a margón két hosszú, erélyes vonású felkiáltójel.]

Ezt a kottarészt azután 1, 2 stb. (arab számmal) lehetne oldalszámozni.

— o —

Nekem is van egy kérésem Önhöz: nem írt semmit javaslatomról, hogy német kiadás is jelenjék meg. Mi a véleménye erről?

És még egy: milyen technikát fognak a kottarésznél használni? Metszést, szedést vagy fénymásoló papíron történő írást? Drăgoi könyvének kottarésze teljesen kielégítő; hogyan készült?

Válaszát várva, legszívélyesebben üdvözli, tisztelője

Bartók Béla

Itt jelenik meg először nyomtatásban.

A levélben említett könyvek teljes címe: a) Alexiu Viciu: *Colinde din Ardeal. Datini de crăciun şi credinţe poporane.* Megjelent: *Din viaţa poporului român* c. sorozat XXII. kötetként. Bukarest, 1914. b) Sabin V. Drăgoi: *303 Colinde cu texte şi melodii.* Craiova, 1929. (A Drăgoi-könyv megjelenési éve hol 1930, hol 1931-ként van feltüntetve. Az 1929-est maga Drăgoi közölte Demény Jánossal; *Lev. IV.* 146.)

6

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. febr. 22.

Kedves Brăiloiu Úr!

Távirata 24 órás késéssel érkezett (mert „Kavics" helyett KAICZ állt a címzésben!).

1. Január közepén az előttem ismeretlen Tamaşiu úrtól levelet kaptam, amelyben közli, hogy „barátaim és híveim" márciusban ünnepséget terveznek három hangversennyel (Arad, Temesvár, Bukarest) és emléktábla-leleplezéssel Nszentmiklóson, mindezt az én közreműködésemmel. — Erre azt válaszoltam:

2. Hogy ilyen ünnepségeknek nem vagyok barátja; ha azonban 2 hangversenyt akarnának rendezni (Aradon és Temesváron) — *ünnepség nélkül*, akkor ezeken természetesen részt vennék; de arra, hogy egy harmadik hangversenyre utazzak Bukarestbe (vagy ahogy aztán javasolták), további 2 hangversenyre Nagyváradra és Kolozsvárra, sajnos nincs időm. Ami az emléktáblát illeti, kérem, ejtsék el ezt az ötletet, mert kellemetlen nekem a gondolat, hogy emberekből ilyen emléktáblára pénzt csikarnak ki. A hangversenyek ügyében tárgyaljanak budapesti képviselőmmel, a Studióval. —

Erre Tamaşiu úr azt írta:

3. Hogy az emléktábla költségei egészen minimálisak és már össze is gyűltek; Nagyszentmiklós városkát már értesítették és örömmel fogadta stb., tehát adjam mégis a beleegyezésemet. — Ezt válaszoltam:

4. Jó, nincs kifogásom ellene, ha úgy áll a dolog, ahogy Tamaşiu úr írja. Az emléktábla-ügynél azonban csak akkor lehetek jelen, ha annak szövegét magyar nyelven *is* ráírják.

Így szólt a levelezésünk. — A szerződés a 2 hangversenyre azonban még mindig nincs itt, Tamaşiu úr 2—3 hete konokul hallgat, ami mindenképpen kissé gyanús.

Semmiféle ünnepség Aradon és Temes[váron], csak 2 hangverseny; kétnyelvű emléktábla: ezek voltak legfontosabb kikötéseim.

Most azonban kíváncsi volnék, hogy Öntől mit akarhattak?!

Mindenesetre legyen óvatos; ezeket az urakat nem ismerem, és mint mondtam, a szerződés még mindig hiányzik, holott a hangversenyeket március 12-re és 13-ra tervezték (később nincs időm). — Időközben válaszoltam Önnek a kolindakiadvány ügyében; megkapta levelemet?

Szívélyes üdvözlettel híve
Bartók Béla

16 sorát Zeno Vancea közölte (németül) (*Studia V.* 553.), majd Demény a teljes levelet D. Benedict Edna fordításában (*Lev. IV.* 60—61., jegyzete: 144—145). Innen vettük a fordítást.

A levélben említett Tamaşiu: Aurel Tămaşiu, akinek szerepe volt Bartók 1936-os temesvári hangversenyének megrendezésében, konfliktusmentes lebonyolításában (Pintér Lajos:

1936 — Temesvár. Igaz Szó, 1970 (XVIII. évf.), 9. szám, 462—464.). 1931-ben, mai ismereteink szerint, nem került sor sem az aradi, temesvári hangversenyre, sem az emléktábla elhelyezésére. A kétnyelvű — román és magyar — emléktáblát csak 1951-ben helyezték el a nagyszentmiklósi földműves iskola épületére (Szegő Júlia: *Bartók Béla, a népdalkutató.* Bukarest, é.n. [1956], 287., valamint a 288—289. között levő két fénykép). Az újabb kutatások kiderítették, hogy Bartók szülőháza nem a gazdasági iskola igazgatói lakása volt, hanem a mai Cerbului utca 3. sz. alatti, 1881-ben 229-es sz. ház (lásd: Wagner István: *Mikor és hol született Bartók?* Művelődés, 1970 (XXIII. évf.), 9. szám, 20.; Szőcs Gyula: *Bartók Béla szülőháza. B-K.* 86.).

7

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. márc. 4.

Kedves Brăiloiu Úr!

Ma nagyon sok az írnivaló Önnek. — Március végétől (illetőleg 16-ától) Budapesten vagyok; szándékozik talán Budapesten átutazni és engem meglátogatni? Nagyon jólesne nekem, sok mindent megbeszélhetnénk, amiről írásban értekezni mindig nehezebb.

A kolinda-kiadásra vonatkozólag a következőket írhatom:

1. Előkerestem feljegyzéseimet: valóban 10 000-nél több szövegsor van benne, ez tehát 150 o. lenne;
450 dallam (minden oldalra átlag három) 142 o. lenne;
előszó stb. legfeljebb 50 o.
összesen 342 o.

ez nem nagyon sok egy kötetbe. A német kiadás természetesen 500 o. lenne (még ez sem nagyon vastag!).

2. Ha Ön a metszésnagyság kiválasztását rám bízza, én körülbelül hasonló metszést rendelek, amilyen az Ungar. Volkslied című könyvemben is van; ez a nagyság eléggé tiszta, s amellett igen gazdaságos. — Ami a könyv *alakját* illeti, helyeslem az Ön javaslatát (szélesebb formátum). Most jelent meg könyvem (Ungr. Volksl.) angol fordítása (az Oxford [University Press]-nél). Alak: nyomástükör: ez a [a következő szó magyarul] méret alkalmas volna a *Colinde* számára is, nemde? [A hiányzó adatokat Bartók nyilván utólag szándékozott beírni.]

A szövegrész szedéstípusára és a példányszámra vonatkozólag jobban szeretném, ha *Ön* döntene (mi volna, ha: 1000 román és 500 német példány; vagy 1500 román és 750 német? fogalmam sincs). Szedéstípus az előszó stb. részére esetleg mint könyvem Oxford-kiadásában (lásd a mellékelt lapot); a kolindaszövegek számára kisebb?

Mielőtt a szövegeket átnézné (Önnek ugyanis nemcsak az előszót stb. kell lefordítania, hanem a szövegeket is át kell néznie, hogy a helyesírást stb. ellenőrizze), még a következőket kell Önnel megbeszélnem:

Bocsásson meg, hogy én „előkelő idegenként" a Román Akadémia helyesírását bírálom, de valamit fogyatékosnak tartok benne, nevezetesen, hogy az *i* és *u* magánhangzókat az *ĭ*, *ŭ* félhangoktól nem különbözteti meg. A népi szövegek másolásakor ez a hiány helyesírási kényelmetlenségekhez vezet. Például a „luat" hol kétszótagú (lu-at), hol egyszótagú (azaz az *u* félhangzó!) a kiejtésben. Ha az *ĭ*, *ŭ* jeleket is használhatjuk, a két szótagot a „luat" alakkal, az egy szótagot a „lŭat" alakkal fejezhetjük ki. Ha azonban az *ĭ*, *ŭ* jeleket nélkülözzük, a két alak hasonlít egymáshoz, s ezért sajátságos írásjelet kell kitalálnunk annak a kifejezésére, hogy például az „ua"-t *egy* szótagban kell kiejteni (vagy fordítva). — Ugyanez a helyzet a „grăia"-ban is; kétszótagú „grăĭa", háromszótagú (ez is előfordul!) „grăia"!

Éppen ezért abban a példányban, amelyet Londonba küldtem, ezeket a félhangokat mindenütt *ĭ*-vel, *ŭ*-val jelöltem (ezzel a „Langenscheidt-módszer" helyesírásához igazodtam). A bukaresti példányban viszont a Rom[án] Ak[adémia] orth[ográfiá]ját kell megtartani.

Jó lenne megfontolni, vajon nem kellene-e kiadás esetén a másik helyesírást használnunk?

Még a következőket kell Önnel közölnöm:

Amint tudja, a *Colinde* angol kiadását az Oxford Un. Press intézi. Egyáltalán nem gondolva arra, hogy ez a könyv megjelenjék, február elejéig még a magyar népdalok sem jelentek meg, noha utóbbi szedése már másfél éve elkészült. Türelmem három héttel ezelőtt elfogyott; írtam az Oxford U. P-nek egy udvariasan gúnyos levelet, melyben a *Colinde* kéziratát visszakértem. Azt válaszolták rá, hogy már minden készen van, csak nyomás előtt még legutoljára felül kell hogy vizsgálják. Az az úr azonban, akit ezzel megbíztak, súlyosan megbetegedett, aminek újabb késedelem a következménye. (Egyben közlik velem, hogy az Ungar Volksl. ang. változata febr. 19-én megjelent; 8 év múltával!).

Mindenesetre az az érzésem, hogy a *Colinde*-t komolyan meg akarják jelentetni. Ha pedig erről van szó, fontolóra kell vennie

1) *vajon ebben az esetben is* készüljön-e német kiadás?

2) Ön nem működne-e együtt (cooperation) az Oxford Un. Press-szel?

A 2-re vonatkozólag a következőket akarom hozzáfűzni: az Ungar. Volksl. kottarésze annak idején itt Budapesten Rózsavölgyinél készült, az Oxford U.P. 2000 (vagy csupán 1000?) példányt rendelt meg, illetőleg vett át ebből saját kiadása számára; ezáltal természetesen mindkét kiadó számára jóval kevesebbe kerültek a kottapéldák. Nem lehetne-e egy ilyen cooperationt a *Colinde* dolgában is elérni, legalábbis ami a kottarészt illeti? A formátum tekintetében nincs semmi nehézség: Ön bizonyára elfogadja az Oxford-kiadás fent leírt formátumát. — a) A lemezeket vagy Prágában készítteti el és egy bizonyos példányszámot elad Oxfordnak, b) vagy megfordítva. Én az a) javaslat mellett volnék.

Jó lenne ha Ön rögtön írna Mr. Humphrey Milfordnak:
The Oxford University Press (Music Department)
Amen House
Warwick Square
London E.C. 4,
hogy a Soc[ietatea] Comp[ozitorilor] Rom[âni] a *Colinde* román (és német?) kiadását készíti elő; hogy Ön nemrég tőlem értesült arról, hogy az Oxford U. Pr. az angol kiadást komolyan meg akarja jelentetni. Lehetséges volna-e egy olyan cooperation, mint annak idején Oxford és Rózsavölgyi között volt?

——— · ———

Temesvárról semmi újság. Úgy látszik, nem lesz semmi az egész dologból.

Kérem, értesítsen, hogy jön-e rövidesen Budapestre, és mit szól javaslataimhoz.

Szívélyes üdvözlettel, tisztelője

Bartók Béla

Itt jelenik meg először nyomtatásban.

Das ungarische Volkslied — lásd a 4. sz. levél jegyzetét.

Az Oxford University Presshez intézett levél, melyben visszakéri a kéziratot, 1931. február 6-án kelt (*Lev. IV.* 60.).

Hamphrey Milford Hubert J. Foss-szal együtt foglalkozott a kolindakötettel. Milfordot egy másik levelében Bartók igazgatóként (manager) említette (lásd: *Lev. IV.* 62. és 72., valamint az itt közölt 8. sz. levelezőlapot, a 10. sz. levél jegyzetében közölt levelet).

A Román Zeneszerzők Társasága május 15-én írt az Oxford University Pressnek, mely azonnal válaszolt:

London E.C.4. May 28: 1931.

The Societatea Compozitorilor Romani,
Bukarest.

Sirs,

I have received with gratitude your letter of May 15: with reference to the Colinde of M. Béla Bartók.

It is indeed our intention to issue this volume in English, and as you suggest there is every reason why we should co-operate with you in this production.

It is possible that the English text may be added as a supplement or only one edition may be issued containing both languages.

I am at the moment in correspondence with M. Bartok on the subject of his book and will ask his advice on the matter. In the meantime I think it would be well to consider the possibility of printing the book in Roumania where no doubt printing prices are cheaper than those in England, and I would ask you to look into this suggestion.

Yours truly,
Hubert J. Foss
Musical Editor

8

Budapest, III. Kavics u. 10.
[1931. márc. 6.]

Kedves Brăiloiu Úr!

Nagy kár, hogy Budapesten nem szakíthatta meg útját!

Az Ox. U.P. címe:

The Oxford University Press
(Music Departement)
Humphrey Milford, Manager
Amen House, Warwick Square
London E.C. 4.

Ajánlatos lenne, hogy az O.U.P.-től négy héten belül döntést kérjünk, mert az ottani urak némileg lassúak a levélírásban.

Közölheti és természetesen közölnie kell, hogy a kiadvány formátuma olyan lesz, mint az O.U.P. *Hungarian Folk Music*jáé.

Legszívélyesebb üdvözlettel

Bartókja

P.S. Temesvárról azóta ismét *semmi újság!* Mit akarnak tulajdonképpen ezek az emberek?

Keltezés nélküli levelezőlap Bartók Kavics utcai címével. A postabélyegző dátumát Demény Jánosnak sikerült megfejtenie.

Itt kerül először közlésre.

Humphrey Milford: lásd a 7. sz. levél jegyzetét.

Hungarian Folk Music: lásd a 4. sz. levél jegyzetét.

Temesvár: lásd a 6. sz. levél jegyzetét.

Címzés:

M.
Constantin Brăiloiu
Strada Solon 6
Bucureşti
România

9

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. márc. 23.

Kedves Brăiloiu Úr,

Két héttel ezelőtt válaszoltam az Ön II. 25-én kelt levelére egy nagyon hosszú (sajnos nem ajánlott!) levélben; máig semmi válasz: talán elveszett volna? Röviden megismétlem a választ:

1. Március végén (áprilisban is) Budapesten vagyok (nagyon örülnék látogatásának).

2. A formátum — ahogy kívánja — legyen szélesebb: 19×25 cm-t javasolok (mint az Oxfordnál végre megjelent könyvemben); a nyomástükör a mellékelt 1. minta szerint; betűk az előszó számára az 1. minta szerint; betűk a szövegekhez a 2. minta szerint.

3. A példányszámot Önnek kell meghatároznia (1000 a román, 500 a német kiadás számára, vagy 1500, illetőleg 750?).

4. Utánanéztem: több mint 10 000 a szövegsor, ez tehát 150 oldal, 430 (vagy 440?) dallam = 140 oldal; a bevezetés legfeljebb 40 oldal; összesen körülbelül 350 oldal, ami nem túl sok. A német kiadás esetleg 150 oldallal volna több (ami azonban szintén nem túl sok!).

5. Megtartjuk a Rom. Akad. helyesírását (a bukaresti példány e szerint készült) vagy pedig [alkalmazzuk] a logikusabbat, külön jelekkel, az *ĭ, ŭ* félhangok számára?*

6. Mit hallott Ön Temesvárról és Aradról? Megkapta-e az én erre vonatkozó válaszomat (az Ön táviratára)? A két koncertet most új dátumra kérik: ápr. 18-ára és 19-ére; ezt részünkről megígértük.

Kérem mielőbbi válaszát és maradok sok üdvözlettel az Ön

Bartók Bélája

* Önnek természetesen nemcsak fordítania kell, hanem a szövegek helyesírását is ellenőriznie.

Itt jelenik meg először nyomtatásban.

A február 25-i Brăiloiu-levélre március 4-én és 6-án válaszolt Bartók (lásd a 7. és 8. levelet).

1935-ben ebben a formátumban jelent meg a kolindakötet is. A helyesírás és nyomás kérdése ott elesett a szövegrész kimaradása folytán. Ehhez a levélhez Bartók mellékelte a *Hungarian Folk Music* (London, 1931) című könyvének 1—2, 16, 33—34, 47, 48, 103, 104, 105. oldalait, valamint az Appendix I-t s a Conclusion-t tartalmazó számozatlan oldalakat.

A temesvári és aradi hangversennyel kapcsolatban lásd a 6. sz. levél jegyzetét.

10

Budapest. III. Kavics u. 10.
1931. máj. 22.

Kedves Brăiloiu Úr!

Miután sokáig hiába kerestem Alexici címét, a múlt héten véletlenül az utcán találkoztam vele. Most küldi Önnek könyvének egy példányát (dedikálva), azt mondja, még sok példánya van belőle. Mindenesetre megadom a címét:

Alexics György
Budapest
VI. Reutter Ferenc u. 122a.

Készségesen áll az Ön rendelkezésére, ha Önnek felvilágosításra stb. volna szüksége.

(Nem vehetné át talán egy kiadó a megmaradt példányait? Ezt én kérdem, *nem ő!*)

Alexici könyvét külön, ajánlva, nyomtatványként küldöm. Mellékelten megküldöm Önnek Mr. Foss (Oxford University Press) egyik levelét, amelyikből kitűnik:

1. hogy ő szívesen vesz át a Societatea Comp[ozitorilor] Rom[âni]-tól az angol kiadás számára a zenei rész példányaiból;

2. hogy arra kéri, legyen szíves az előszóról, a jelmagyarázatról, a lapalji jegyzetekről (mind a szövegrészre, mind a zenei részre vonatkozólag) az ő költségére másolatot készíteni.* Kínos helyzetben van ugyanis, mert emberei a kéziratnak ezt a részét elvesztették (különben a zenei részt is!!) (Ha ő ugyanis a zenei rész nyomtatott példányát Öntől átveszi, nincs szüksége a zenei rész kéziratának másolatára.)

Ugy látszik tehát, hogy az általam javasolt cooperation lehetséges lesz.

Kérem, közölje velem mielőbb állásfoglalását és erről Mr. Fosst is értesítse (Oxford University Press).

Jó lenne, ha én a prágai nyomdának még elutazásom előtt megadhatnám utasításaimat, illetőleg ha Prágából a zenei rész első 2 oldalának próbanyomását megkaphatnám.

Budapestről június 10-én távozom kb. 2 1/2 hónapra.

Válaszát várva, maradok szívélyes üdvözlettel, tisztelője

Bartók Béla

* továbbá a 105g—141 sz. dalszövegekről végig)

Itt jelenik meg először nyomtatásban.

Alexici, illetőleg Alexics György: lásd a 3. sz. levél jegyzetét. Bartók kétféleképpen írta ezt a családnevet (többek között e levélben is). A korábban említett Alexics-könyvről van szó *(Texte din literatura poporană română)*.

Az Oxford University Press említett, Bartóknak küldött levelét teljes egészében közöljük:

London E.C.4. May 15: 1931.

M. Bela Bartok,
Budapest III.
Kavics U. 10.

Dear M. Bartok,

I have spent a considerable time over your letter which I have just received, dated May 12.

ROUMANIAN SONGS

I have Mr. Calvocoressi and other members of my staff here with me and we none of us can ever recall ortrace in our records, the receipt of anything but what we have sent you, namely the original of the text of the songs you corrected, with one exception; there was an Introduction by you in German which we did undoubtedly receive and which we are unable

to trace now. For this I apologise and although I think you will agree I am under no specific obligation in the matter, I shall be willing to make what compensation is necessary for you to write this again, unless it is possible to obtain, a copy of it from M. Constantin Brailoiu of Bucarest. For any copy made by him I shall be happy to pay the necessary expense.

It is the music which is worrying us because we do not remember having seen it and our records make not mention of it.

The translation into English of your test is lying on my table here and I would urge in excuse for all the difficulties we have all experienced the fact that your work is written in such an outlandish dialect of Roumanian, that it was only with the greatest difficult and with the help of the Roumanian Embassy that we evermade a translation of it at all; I look through the MS and frequently find the note 'unintelligible' made by the translator, who was recommended to me by the Embassy here as a first-rate Roumanian scholar. Unfortunately the fact (which you will admit was beyond our control) that he died before completing his task, did not make the production of this book any easier, for we had to begin searching again for another translator for the remainder of the book.

Has not M. Brailoiu a duplicate of the music? If so, little harm is done because presumably he has the text in order to publish Roumanian, and we should be happy to purchase sheets from him as we did in the case of your Hungarian Book, which would save the difficulty of formarding the MS to England or of having it copied in Bucarest. Clearly the object of both parties in this matter is to get this book of Roumanian Songs published, and to this end you will no doubt help us in every way possible. If you would like to see the English translations before they are put in print, I shall be happy to send you the MS for you to look over.

HUNGARIAN SONGS

Your demand for the proof of the errata slip before the end of May is I fear, entirely impossible to grant. I will post to you early next week the MS of the errata slip before it is put into the printer's hands for your commente, but I must warn you that what you say in your letter is not entirely in agreement with our point of view, for it would be quite impossible for an English Publishing House to print in England and in an English edition number of corrections you make, which to an Englishman are so minor as to be undeniably unidiomatic.

I have before me now a set of proofs corrected in your own handwriting which were in Mr. Calvocoressi's possession, and which he has since his release from hospital been able to produce. I have compared a number of pages which have passed through hands and they bear the evidence of your handwriting with your recent arrata suggestions, and I cannot but inform you that a number of the more recent suggestions were not made by you in the earlier proofs. We therefore cannot assume the entire responsibility for the changes that you wish to make, and I would indeed draw your attention to the fact that we have, at very considerable expense and with very little hope of any return, made this book available to the public in a fine edition — a support for your work which you would have found it hard to discover elsewhere in England. To this end you will no doubt be more willing to accept our advice on the question of which corrections are valid and which are not.

I have every hope therefore that you will accept our plan of compromise and will allow the errata slip prepared by us, to be printed immediately for insertion in all the books we now in stock.

Yours sincerely,
Hubert J. Foss

A levelet aláíró Foss-szal kapcsolatban lásd az 1. sz. levél jegyzetét. Az ugyanebben a levélben említett Michael Dimitri Calvocoressi (1877—1944) görög származású zenekritikus, zeneíró. Hírnevét az orosz zenéről s a modern zenei irányzatokról Párizsban tartott előadásaival, majd tanulmányaival alapozta meg. Az első világháború után Londonba költözött. Behatóan tanulmányozta az új magyar zenét is, elsősorban Bartók művészetét. Több Bartók- és Kodály-mű szövegét fordította le angol nyelvre (lásd: Szabolcsi—Tóth: *Zenei Lexikon*. I., Budapest, 1965, 328., valamint *Lev. IV*. 57—58. és 143.). Foss levele Roumanian Songs-ként a kolindakötetre, Hungarian Songs címen *A magyar népdal* többször idézett angol nyelvű kiadására utal (lásd: a 4. sz. levél jegyzetét).

Két és fél hónapos távollétében Bartók Münchenben, Nürnbergben, Frankfurt am Mainban, Mondsee-ben hangversenyezett, s részt vett a Népszövetség Comité Internationale de Coopération Intellectuelle genfi ülésén, melyen javaslatot terjesztett elő a gramofon-felvételekre vonatkozólag (lásd: *ZT.X.* 402—405., valamint a következő, 11. sz. levélben felsorolt címeket június 12-től augusztus végéig).

11

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. máj. 31.

Kedves Brăiloiu Úr!

28-án kelt levelére válaszolva közlöm, hogy éppen négy napja írtam az Oxf. Un. Pressnek, és arra kértem Mr. Fosst, hogy közvetlenül Önhöz forduljon. Holnap megint írok neki, és javasolni fogom, hogy a szövegrészt vegye át. Sajnos, ezek az oxfordi urak nagyon lassúak és rendetlenek a levelezésben; tehát legalább 1 hónapba telik, míg Ön velük írásbeli megállapodást köthet.

Mellékelten megküldöm Önnek a dallamrész szedésére vonatkozó kívánságaimat. Ezzel a dallamrészt külön azonnal a nyomdába lehet küldeni; a dallamrész másolatára semmi esetre sincs szüksége az Ox. U. Pressnek. A kottarész metszése azonban a legbonyolultabb dolog: mégis külön is elintézhető. Az első 2 lap próbanyomását a nyomda nekem az alábbi nyári címre elküldheti; csak csatolni kell hozzá *a megfelelő kéziratrészt is!*

A bevezetők, dalszövegek, jegyzetek nyomásáról Önnek kell döntenie. Csak — ha a román dalszövegrészt illetően az Ox. U. Pr.-szel cooperation jön létre — ebben az esetben azokhoz hasonló betűtípusokat kell e rész számára kiválasztania, amilyenek könyvem angol nyelvű kiadásának dalszövegrészében találhatók.

Nyári címeim:
június 12-től 19-ig: Frankfurt a M. poste restante
július 6-től 10-ig: Genève, p/A du Sécrétariat de la Société des Nations
július 11-től augusztus végéig: Mondsee, Austro—American Conservatory Austria.

Legszívélyesebben üdvözli, tisztelője
Bartók Béla

Itt jelenik meg először nyomtatásban.

Bartóknak négy nappal korábban írt ide vonatkozó levelét nem ismerjük. Demény János közölte az 1931. május 20-it, melyben megtalálható a Brăiloiura vonatkozó utalás. Az 1931. május 20-i levél dátuma egyébként vitás. (Demény feltételezett dátuma: május 30.) A másnapra, június 1-re jelzett levelet H. J. Fossnak még aznap, május 31-én írta meg Bartók (*Lev. IV.* 62—64.).

Ehhez a levélhez mellékelte Bartók *A magyar népdal* 50. és 84. kottapélдáit tartalmazó oldalt.

12

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. jún. 11.

Kedves Brăiloiu Úr!

Holnap indulok, igyekszem tehát június 3-án kelt levelére válaszolni (mellékelve az Oxf. Un. Press levelét, amelyet Ön visszakér).

Ami engem illet, javaslatát nagyon jónak és a londoni kiadó részére előnyösnek találom. Csak az a kérdés: vajon az Oxf. Un. Press egyetért-e azzal, hogy egy olyan kiadványt, amelyik *a-tól z-ig máshol készült*, saját cégére (jelzése?) alatt megjelentessen.

Meglátjuk azonban, milyen lesz a londoni válasz. Nézetem szerint jobb, ha én nem ártom magam tovább bele a tárgyalásokba, különben a félreértés veszélyének tesszük ki magunkat. Az Ox. Un. Pr. tudja, hogy én helyeslem az együttműködést, ennek „hogyan"-járól jobb azonban, ha Önök közvetlenül tárgyalnak egymással. Tehát, ami a betűtípusokat stb. illeti, kérem, írjon közvetlenül Londonba.

Csak egy dolgot: úgy hiszem, hogy az angol kiadás kétnyelvű dalszöveggel nem lenne *túl vastag egy* kötetben. Csupán 10 000 szövegsorról van szó — — — kérem, nézzen utána egyik korábbi levelemben, ahol ezt pontosan kiszámítottam.

Hacsak egy mód van rá, maradjunk az angol kiadásban is az egykötetesnél (500 oldal nem túl sok).

Közlöm még egyszer nyári címeimet:
június 18-ig: Frankfurt a M., poste restante
július 1-ig: Col du Lautaret, Hotel des Glaciers, France, Hautes Alpes
július 6-tól 10-ig: Genève, p/a des Sécrétariat de la Société des Nations

július 16-tól augusztus végéig valószínűleg: Mondsee (Austria) Austro—American Conservatory.

Tanácsolom, hogy a dallamrészt már most adja a nyomdába, hogy nekem mielőbb próbanyomatot küldhessen.

Legszívélyesebb üdvözlettel az Ön

Bartók Bélája

2 sorát Zeno Vancea közölte (németül) (*Studia V.* 553.).

Az Oxford University Pressnek Brăiloiu június 3-i levelére írt angol nyelvű válaszát teljes terjedelmében közöljük:

London E.C.4. June 13th. 1931.

M. Brailoiu,
Societatea Compozitorilor Romani,
Bucureşti I.
Str. Lipscani Nr. 110.

Dear Sir,

Thank you very much for your letter of June 3rd. regarding the edition of Rumanian Songs by M. Bartok.

I am quite prepared to agree to your proposal that you should print the book for us at the same time as your own edition, and we will supply you with the necessary English translations. As regards the format of the book, I would suggest adopting that used for Bartok's "Hungarian Folk Songs", and I send you a copy herewith, for your inspection.

We should like the Roumanian Songs to appear uniform with this edition, if possible, and on similar paper. Perhaps you would be so good as to send me a specimen page, and as soon as all the translation is in your hands, I should like to have an estimate for 1000 copies. We should want you to supply us with sheets and we should bind the book over here.

At present I have got translations for the Song Texts 1—105E. I understand from M. Bartok that you will supply me with the copy for the remaining songs (105F—141) and also for the Introduction. As soon as I receive these, I will have them translated, and will then send you the whole translation for estimating.

Yours truly,
Hubert J. Foss

Brăiloiu június 25-én el is küldte a kért szövegrészt. Íme a kiadó válasza:

London E.C.4. July 23rd. 1931.

M. Brailoiu
Societatea Compozitorilor Romani,
Bucureşti I
Str. Lipscani No. 110.

Dear Sir,

Thank you for your letter of June 25th. enclosing the remaining numbers of the song texts of Bartok's "Colinde". I will get these translated as soon as possible. I understand from M. Bartok that there is also an introduction to the book, which I have not yet had. Could you let me have a copy of this also, for translation purposes.

In reply to your query about the sheets, I shall require them *not* folded and *not* stitched. I am sending you the translation which I already have, namely songs Nos. 1—105, so that you may design the page as you suggest.

Yours truly,
Ralph [családnév olvashatatlan]

A nyári címek sora eggyel bővült: Frankfurt és Genf közé beékelődött Col du Lautaret, a Francia Alpok szállodája, ahol, úgy látszik, pihenni szándékozott Bartók. Így a dátumok is módosultak némileg.

13

Budapest, III. Kavics u. 10.
1932. jan. 13.

Kedves Brailoiu Úr!

Sajnos nem hallok semmit sem *Colinde*-m kiadásának ügyéről. Feltételezhető, hogy az általánosan megrosszabbodott anyagi helyzet akadályozza a kiadás tervének megvalósítását. Ha ez így van, vagyis ha a kéziratot, illetve legalább a hangjegyrészt a legrövidebb időn belül nem adhatja át kinyomtatásra, elhatároztam, hogy ebben az esetben *magam* adom ki, mégpedig olyan gyorsan, ahogy csak lehet.

Amint tudja, a kéziratnak nálam csak 1/3 része van, a hiányzó 2/3 rész Londonban az Oxf. Univ. Pressnél elveszett. Kérem tehát — feltéve, ha legrövidebb időn belül a kötetet nem tudja kihozni — a hiányzó részről, amilyen gyorsan csak lehet, készíttessen saját költségemre egy másolatot.

Nálam a dalszövegek csak az 1—105f számig bezárólag vannak meg. Minden más hiányzik.

Kérem tehát

1. a dalszövegeket 105g-től végig egy gépírónak másolás végett (gépírással, csak a lap egyik oldalára írjon) átadni. A másolat legyen folytatólagos, azaz egy lapra több szám kerülhet (nem mint az Ön példányában, ahol mindegyik szám külön lapon van). A másolatnak nagyon pontosnak kell lennie, minden számot, megjegyzést stb. tartalmaznia kell, pontosan a minta szerint. Ha ez kész, kérem azonnal küldeni és azután

2. ugyanannak a másolónak az előszót, megjegyzéseket, jelmagyarázatot stb., egyszóval a szövegrész teljes többi anyagát átadni és ugyanúgy lemásoltatni, és nekem lemásolás után a kópiát elküldeni. Mindenesetre vannak ott leírni való hangjegyek (ritmus-sémák) is, amelyeket csak kézzel lehet megrajzolni. Talán megteheti ezt a gépíró is, hiszen nagyon egyszerű dolgokról van szó.

3. Ugyanakkor, amikor a dalszövegeket másolni adja, kérem, adja oda a kottarészt (a dallamokat) egy kottamásolónak, akinek az egész dallamanyagot nagyon pontosan le kell másolnia. Ha a munka felével elkészült, kérem a dallamoknak ezt a felét nekem azonnal elküldeni, a 2. felét pedig később.

Barátaim segítségével, akik a valutabiztos országokban élnek, Ön, valamint a másoló minden költségét, a portóköltségeket is beleértve, megtérítem. Kérem tehát most rögtön velem közölni, hogy körülbelül mibe kerül ez a munka.

Nagyon sajnálom, hogy az Ox. Univ. Press megbocsáthatatlan hanyagsága miatt arra kényszerülök, hogy Önt terheljem ezzel a dologgal. Belátja azonban, hogy más kiutam nincs.

Kérem még egyszer, hogy amilyen gyorsan csak lehet, szíveskedjék a másolási munkálatokat megindítani. Sietnünk kell a kiadás megvalósításával, mert Isten tudja, mit hoz a legközelebbi jövő.

Nagyon lekötelezne, ha postafordultával értesítene a dolgok állásáról.

Megjegyezni kívánom még, hogy jan. 27-től február 6-ig, majd pedig febr. 18-tól körülbelül márc. 9-ig külföldön leszek; de nem törődve ezzel, mindig juttathat nekem Budapestre küldeményeket. — Remélem azonban, hogy a másolat (ha egyidejűleg két személy végzi) néhány hét múlva, tehát legkésőbb február közepéig elkészülhet.

Remélem, hogy Ön — az általánosan nyomasztó helyzettől eltekintve — jól érzi magát, és maradok őszinte tisztelettel az Ön

Bartók Bélája

10 sorát Zeno Vancea közölte (németül) (*Studia V.* 554.).

A két külföldi tartózkodás idején (január 27. — február 6., február 18. — március 9.) Bartók fellépett Pozsonyban, felolvasott Frankfurt am Mainban, hangversenyezett Német-, Franciaországban, Angliában és Svájcban (*ZT.X.* 416—425.).

14

Budapest, III, Kavics u. 10.
1932. jan. 23.

Igen tisztelt Brailoiu Úr!

Levele bizonyos mértékben megnyugtatott. Nyíltan szólva, azt gondoltam, hogy az egész ügy „elaludt": mind az Oxford Un. P.-szel való tárgyalások, mind a kiadás, ez utóbbi a világkrízis miatt.

Most viszont leveléből úgy látom, hogy az O.U.P.-szel megegyezett, továbbá, hogy a fordítás munkájának felével már elkészült. A dolgok ilyetén állása esetén természetesen tovább várok. Csak még egyre kérem: meg tudná nekem csak egészen körülbelül mondani, mikorra készülhet el a szövegekhez fűzött bevezető rész fordításával? Ez a rész ugyanis lényegesen rövidebb, mint a másik, a kottarészhez írt bevezető (körülbelül ⅓-a annak).

Tehát dolgozzék szorgalmasan tovább és én — lehetőleg nyugodtan — tovább várok.

Természetesen tanácsos lenne egy kicsit igyekezni a bizonytalan viszonyok miatt az egész világon.

Kérdésemre adott rövid válaszát csak egy levelezőlapon kérem, ennyi elég. Legjobb üdvözletekkel, tisztelője

Bartók Béla

3 sorát közölte Zeno Vancea (németül) (*Studia V.* 554.).

Világkrízis — baljós viszonyok, amelyekre utal Bartók: 1929 októberében kezdődött a gazdasági világválság, mely kiélezte az ellentéteket a nagyhatalmak között. 1930-ban Távol-Keleten Japán létrehozta az első háborús tűzfészket, majd 1931-ben megkezdte Mandzsúria megszállását. Németország súlyos pénzügyi helyzetére való tekintettel 1931 januárjában egyévi moratóriumot (fizetési kötelezettségek elhalasztása) rendelt el. A német fizetésképtelenség után a többi, első világháborúban vesztes állam sem fizette a jóvátételt s a kölcsönöket. (Lásd: Gunst Péter — Jemnitz János — Márkus László — Pamlényi Ervin: *Egyetemes történelmi kronológia.* II, Budapest, 1964, 230—231.).

15

Budapest, II. Csalán ut 27.
Új cím 1932. júl. 23.

Kedves Brailoiu Úr!

Nagyon sajnáltam, hogy Budapesten nem láttam: fordítási kérdéseket legjobban szóban lehet elintézni, sokkal nehezebben levélben.

A fordítás — amennyire ezt korlátozott román nyelvi ismereteim alapján megállapíthatom — nagyon jónak tűnik. Csak néhány félreértés adódott, melyek egy része a csatolt lapon látható. A másik részt kéziratában, általam megjelölve találja.

Föltétlenül várom Öntől, hogy legalább egy levelezőlapon értesítsen, megkapta-e kéziratát, amelyet külön, ajánlva küldök.

A legszívélyesebben üdvözli tisztelője

Bartók Béla

4 sorát közölte Zeno Vancea (németül) (*Studia V.* 554.).

Nem tudjuk, Brăiloiu csak átutazott Budapesten, vagy hosszabban időzött ott.

16

Budapest, II. Csalán ut 27.
1933. ápr. 10.

Igen tisztelt Brailoiu Úr!

Megint vártam egy évet; nem várhatok tovább! Az idők annyira bizonytalanok, hogy a Colind-anyagról (az Oxford Univ. Press költségén) föltétlenül másolatot akarok magamnak készíttetni. Valószínűleg nem jelentethetem meg.

Ezért a következőkre kérem:

a. másoltassa le a Colind-szövegeket 105g-től kezdve végig írógépen három példányban Bukarestben; folytatólagosan kell másolni (azaz *nem* mindegyik számot külön lapra, hanem egyiket a másik után, ugyanarra az oldalra több számot is, ahogy éppen jön).

b. Másoltassa le ott a bevezetést, a magyarázatot, a lapalji jegyzeteket (írógéppel, 3 példányban), kivéve a kottafejes táblázatokat, amelyeket természetesen egy kottamásolónak kell lemásolnia. Az itt a. és b. alatt említett másolatokat nem kell Önnek átnéznie, nekem megvannak a fogalmazványok, s majd csak kiismerem magamat bennük, ha esetleg hiba fordulna elő.

c. Kérem, hogy küldje el nekem azonnal a dallamrész első felét, hogy itt lemásoltathassam; a második felét úgy 10 nap múlva (azért megosztva, mert az elveszés veszélye így kisebb; remélem, hogy az anyagot meg lehet osztani).

Az a. és b. alatti munkálatok elkészülte után küldje el nekem a számlát, a költségeket eljuttatom Önnek.

Ha azonban Ön nem akarja az a., b. alatt említett másolatok ottani előállítását magára vállalni, kérem, küldje el nekem ezt az anyagot is, de ezt sem egyszerre, hanem előbb az a-t, azután a b-t. — De az a-val nekem itt nehézségeim támadhatnak: 1. mert gépíróink nem ismerik a nyelvet, 2. mert gépjeinken nincs ă, â, ţ stb. jel, tehát hacsak lehet, kérem azt ott elvégeztetni.

— · —

Összel 2 hónapig beteg voltam, ezt az időt gyűjtésem teljes román anyagának rendezésével töltöttem, miközben néhány érdekes felfedezést tehettem. Azután elkezdtem a nyomtatásban meglevő szerb-horvát gyűjteményeket alaposan áttanulmányozni. Az eredményekről nem akarom Önt részletesen tájékoztatni: amúgy is nagyon el van foglalva. Itt most csak egyet akarok mondani: a szerb-horvát hatás csekélyebb a román népzenére, mint ahogy ezt elképzeltem; tulajdonképpen csak a Bánságra korlátozódik (félzárlat, refrénhasználat), s körülbelül Vajdahunyadig terjed.

Mellékelve megküldök Önnek egy kis munkát az erdélyi román népzenéről, amelyet január végén a frankfurti rádióban olvastam fel (azokkal a vajdahunyadi lemezekkel szemléltetve, amelyek most az Ön tulajdonában vannak).

Most hallom Lajthától, hogy Ön is hasonlóképpen hosszabban betegeskedett. Kérem, írjon rövidesen, hogy van, és küldje el a c. alatt említett anyagot, amilyen gyorsan csak lehet.

Legszívélyesebb üdvözlettel

tisztelője
Bartók Béla

9 sorát Zeno Vancea közölte (németül) (*Studia V.* 555.).

Betegsége, a román népzenei anyag rendezése 1932. augusztus 21. és október első napjai közé esik. (Lásd: Ivan Ballóhoz intézett levelét 1932. október 22-i dátummal. *Lev. III.* 273.)

A szerb-horvát zenére vonatkozólag lásd: *BF.IV.* XXXVI. és 118.

Az erdélyi román népzenéről szóló írása: *Rumänische Volksmusik,* január 22-én hangzott el a frankfurti rádióban, s megjelent a Schweizerische Sängerzeitungban még ugyanabban az évben (XXIII. évf., 17. sz., 141—142.). Románul Brăiloiu fordításában látott napvilágot (Muzică şi poezie, 1936, 5., sz. 18—22, illetőleg *Scrieri mărunte despre muzica populară românească,* Bukarest, 1937, 14—18.). Magyarul Legány Dezső fordításában jelent meg (*ÖI.* 477—484, 487., lásd még: *ZT.X.* 437.).

Brăiloiu figyelemmel kísérte Lajtha László népzenegyűjtő tevékenységét is. Bartóknak írt 1936. május 4-i levelében Lajtha hogyléte s munkálkodása felől is érdeklődött (*Doc. III.* 196.).

Lektorálta: Demény János

FÜGGELÉK

Az itt első ízben kiadásra kerülő Bartók-levelek eredeti szövege.

1

Budapest, Szilágyi tér 4.
6. Mai 1926.

Lieber Herr Brăiloiu!

Ich habe Ihnen vor einigen Tagen zwei Exemplare des Aufsatzes von Tibolt Schmidt über rumänische Colinda-Texte zugeschickt. Er enthält auch einige unbekannte Texte aus Schmidt's Samlung, und zwar auf Seite 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 31, 33, 34, 37, 39, 40, 48 und 49 (№ 1.) 50, 51. Es scheint, dass dieses Heftchen in Bukarest unbekannt ist, also habe ich die zwei Exemplare Ihnen geschickt, damit Sie eines behalten, und das andere einer Bibliothek schenken. Ich habe bei mir noch ein überschüssiges Exemplar, welches ich Ihnen auf Wunsch ebenfalls zusenden kann. — Die übrigen Texte des Aufsatzes sind Zitate aus verschiedenen Veröffentlichungen.

Das druckreife Manuskript meiner Colinda-Samlung (samt Vorwort, Einführungen, Anmerkungen etc.) habe ich am 29. April endlich der rumänischen Gesandschaft überreicht; man wird es angeblich binnen zwei Wochen nach Bukarest transportieren. Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie mich benachrichtigen würden, wann das Manuscript dorthingelangt ist, und ob nichts davon fehlt.

Es enthält:

1. Vorwort und Einführung zum Notenteil . . . . . 28 Seiten,
2. Notenteil (auf Notenpapier) . . . . . 56 „ ,
3. Anmerkungen zu den Melodien . . . . . 11 „ ,
4. Einführung zu den Texten . . . . . } 27 „ ,
5. Anmerkungen zu den Texten . . . . . }
6. Verzeichniss der Refraine . . . . . }
7. Verzeichnis der Ortschaften, Vortragenden . . . . . }
8. Texte . . . . . 501 separate Seiten

und noch zwei Seiten „Anweisungen" für die Druckerei.

Ich wäre Ihnen auch sehr dankbar, wenn Sie mir Ihre Bemerkungen über jenen Teil der „Einführung zum Notenteil", in welchem ich über die Metrik der Texte gewisse Regeln aufstelle (S. 3—5?), mitteilen würden, und — falls ich da etwas Unrichtiges gesagt haben sollte — mich darauf aufmerksam machen würden.

Wie gesagt, ist das Manuskript druckreif, ebenso jenes Exemplar desselben, welches ich nach London abgeschickt habe. Bloss eine Differenz ist zwischen den beiden: in den „Texten"

des bukarester Exemplares stehen statt die Halbvocale ĭ und ŭ durchwegs bloss i und u. (Sie finden hierüber eine Bemerkung in der Einführung zu den Texten unter *„Orthographie"*; da schreibe ich, dass ich auch ĭ und ŭ Zeichen verwende!) Sollte also das bukarester Exemplar jemals zur Druckvorlage verwendet werden, dann müssten *entweder* all diese halbvokalische (oder stumme) i und u Buchstaben in den Texten in ĭ und ŭ umgeändert werden; *oder* aber müsste die betreffende Bemerkung aus der „Einführung zu den Texten" gestrichen werden. N.b. im londoner Exemplar sind überall ĭ und ŭ verwendet.

Ich habe vom londoner Verleger unlängst einen Brief erhalten, in welchem er mir wiederholt versichert, das Werk veröffentlichen zu wollen. — Ich habe Ihnen, — nicht war, in Bukarest über meine Unterredung mit Goga berichtet: nun ist er tatsächlich Minister geworden (wenn auch nicht für Kultus, sonder für innere Angelegenheiten); vielleicht wäre nun doch eine Möglichkeit das Werk auch rumänisch zu veröffentlichen.

Meiner Meinung nach wäre die Sache durch den englischen Verleger verhältnissmässig sehr billig zu machen. Denn der „Notenteil", die „Texte" und die zwei Verzeichnisse wären für beide Ausgaben zu gebrauchen: diese Teile sind also bloss einmal zu stechen, bezw. zu setzen. Ein separater Satz ist bloss für die rumänische Fassung des mit 1. 3. 4. 5. bezeichneten Teile des Manuskripts notwendig — also im Druck für kaum mehr als 40 Seiten. Es wäre also angezeigt, wenn man sich aus Bukarest an den londoner Verleger wenden und ihn befragen würde, zu welchen Bedingungen er unter solchen Umständen eine rumänische Ausgabe parallel mit der englischen herstellen könnte. Würde man sich einigen, dann müsste bloss die rumänische Übersetzung der betreffenden Teile nach London geschickt werden.

Die Andresse des Verlegers ist:

Mr. Hubert J. Foss
Oxford University Press
Amen House, Warwick Square
London E.C.4.

Ich habe Ihnen bei dieser Gelegenheit deutsch geschrieben, weil es mir so leichter geht, Sie können mir aber selbstverständlich so wie vorher, französisch schreiben! — Werde ich Sie nicht in Budapest sehen?

Es grüsst Sie vielmals Ihr ergebener Béla Bartók

3

Arolla (Valais), den 2. Juli, 1930

Lieber Herr Brăiloiu!

Prof. Bianu antwortete mir auf meinen Brief Folgendes:

„— — — — Entre temps on a créé auprés du Ministère du Travail une *Direction spéciale pour la Musique populaire* et nous avons proposé á cette Direction la publication de vos Colinde. — Nous demandons á cette direction de nous communiquer ses dispositions ou bien nous restituer votre manuscrit.

En attendant le résultat de cette démarche qui vous sera communiquée sans retard, j'ai l'honneur etc. etc.".

Sobald ich also diese communication sans retard erhalten werde, werde ich Sie darüber benachrichtigen.

Ich hoffe Sie sind gut nachhause angekommen; hatten Sie sich wegen jener politischen Umwälzung so sehr beeilt? Die Sache ist ja ganz glatt abgelaufen. Beiliegend sende ich Ihnen das Verzeichniss meiner rumänischen ethnographischen und folkloristischen Bücher. Wenn ich nachhause komme (gegen Mitte August), werde ich versuchen, Alexici ausfindig zu machen und ihn fragen, ob er nicht vielleicht noch ein Exemplar seiner Sammlung Ihnen zur Verfügung stellen könnte.

Dann habe ich noch eine Bitte an Sie: würden Sie die Freundlichkeit haben beiligenden Text jener Colinda, die ich in Musik setze, genau durchzusehen und eventuelle orthographische oder sonstige Fehler zu korrigieren? Sie haben bis Mitte August Zeit damit. Bitte auch die Richtigkeit der Silbenteilung zu prüfen.

Es grüsst Sie beide vielmals und wünscht Ihnen angenehmen Sommer

Ihr ergebener

Béla Bartók

P.S. Sie haben den Aufsatz für unser Lexikon hoffentlich direkt an den Verleger geschickt? Denn ich habe nichts erhalten.

4

Budapest, III. Kavics u. 10
KAVICS U. 10
19. Dez. 1930.

Lieber Herr Brăiloiu,

Ihre beiden Briefe (vom 1. und 3. Dez.) kann ich erst jetzt beantworten, weil ich bis 15. Dez. im Ausland auf Konzertreisen war.

Es freut mich sehr zu erfahren, dass nun endlich doch an's Werk gegangen werden kann mit der Herausgabe der „Colinde". Was nun die „conditions matérielles" anbelangt, so wäre es mir angenehm, wenn ich gleich vom Anfang an doch etwas — sagen wir 10% — nach den verkauften Exemplaren jährlich abgerechnet erhalten könnte; lieber soll die „recuperarea capitalului investit" etwas länger dauern. Übrigens haben Sie mir im Sommer irgend einen ähnlichen Vorschlag gemacht (obzwar es im Heftchen unter 6. heisst: „Se consideră — punctul 4 ca un maximum de sacrificiu"!).

Ich bin sehr dafür, dass auch eine deutsche Ausgabe gemacht wird. Undzwar separat. Ich schlage Folgendes vor:

Die rumänische Ausgabe besteht nichtwahr aus folgenden Teilen:

A. Vorwort, Zeichenerklärung und Bemerkungen zu den einzelnen N°s. (in rumänischer Sprache

B. Notenteil

C. Textteil. (rumänisch)

B. und C. Teil ist in der rumän. und deutschen Ausgabe gleich, wodurch Herstellungskosten der deutschen Ausgabe bedeutend vermindert werden.

A. Teil liegt ohnedies in meiner deutschen Fassung vor; diese muss jedoch von einem deutschen Fachmann sehr sorgfältig korrigiert werden (weil meine deutschen Kenntnisse durchaus nicht tadelfrei sind)

C. Teil müsste von demselben deutschen Fachmann in möglichst wortgetreuer Fassung (in Prosa) in's deutsche übersetzt werden, wodurch für die deutsche Ausgabe ein D. Teil entsteht.

Somit wären in der deutschen Ausgabe folgende Teile:

A. Vorwort, Zeich.-erklärung, Bemerkungen (in deutscher Sprache)
B. Notenteil
C. Texte (in rumänischer Sprache) } gemeinsamer Teil für beide Ausgaben.
D. Texte in's deutsche übersetzt

Da nun die deutsche Ausgabe höchstwahrscheinlich weniger gangbar sein wird als die rumänische, so würde ich bei derselben mich gerne dem § 4. anpassen, d.h. erst nach jener „recuperare" auf den „beneficiul vânzărei" Anspruch erheben.

——— • ———

Was Format usw. anbelangt, so wäre für das Format der neuen Ausgaben der Academia Română oder meines „Das ungar. Volkslied"; Buchstabengrösse ungefähr ebenso. Im Teil C. (bzw. D.) sollten die Texte in zwei Spalten stehen (numeriert wie in meinem Buche).

Im Teil B jedoch (um Raum zu ersparen) soll das Numero vor Zeilenbeginn stehen: 125.

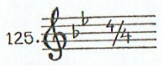

Sie sagten mir, dass der Notenteil auf Lichtpausier-Papier geschrieben werden soll, was sehr praktisch ist; nur soll die Schrift auch schön kalligraphisch sein! Auf jedem Fall sind da vorderhand einige Probeseiten zu machen, die Sie mir zur Ansicht zuschicken, damit ich noch vor dem eigentlichen Beginn der Abschrift-Arbeit meine Wünsche betreffs Notengrösse etc. äussern kann. *Sehr wichtig!* [Die letzten zwei worte, zweimal unterstrichen, stehen senkrecht am linken Rand des Blattes, den vorigen Satz bezeichnend.]

——— • ———

Sie können nun — falls Sie mit meinen Ausführungen einverstanden sind — den Vertrag mir in zwei Exemplaren zuschicken. Falls nicht, so müssten wir noch vor dem Vertragsschluss korrespondieren. Jedenfalls wäre es gut, die Angelegenheit bis 18. Jan. zu ordnen, weil ich dann wieder auf einen Monat fortreise. Ich werde vom 16. Febr. an wieder in Budapest sein, wenn Sie also in der 2. Hälfte von Febr. nach Budapest kommen, werde ich mich sehr freuen, sie bei uns zu sehen. (Tel. 559—56).

Ich wäre Ihnen sehr verbunden, wenn Sie mir womöglich postwendend eine kurze Auskunft über Herrn Octavian Beu geben würden. Er steht mit mir in Korrespondenz wegen einem Aufsatz, den er über meine rumän. Musik schreibt. *Ist er ernst zu nehmen?*

Die Bücher, von denen Sie schreiben, dass Sie sie mir „morgen (d.h. am 4. Dez.) senden" habe ich nicht erhalten!

Mit den besten Grüssen Ihr ergebener

Béla Bartók

5

Budapest, III. KAVICS U. 10.
17. Febr. 1931.

Lieber Herr Brăiloiu,

in Beantwortung Ihres Briefes vom 10. Febr. teile ich Ihnen auf Ihre Fragen Folgendes mit:

1) Ich glaube Sie irren sich, es werden bloss 150 S. Liedertext sein; Einleitung, Zeichenerklärung etc. werden wohl höchstens 40 S., Melodien kaum mehr als 150 S. sein; das macht alles in allem ungefähr 350 S.

[Ich glaube, es sind 10.000 Liedertextzeilen da; 70 auf eine zweispaltige Seite gerechnet (wie z. B. bei Viciu „Colinde") machen ungefähr 150 S.] [Bartóks Klammern.]

Also glaube ich wird das ganze in *einem* Bande nicht allzudick ausfallen. Andererseits ist es ungemein wichtig, wenn es nur irgendwie geht, alles in *einem einzigen* Bande herauszubringen.

2) *Ich* brauche das Manuskript vor Drucklegung nicht zu sehen; es ist ja meinerseits druckfertig. — Da die Einleitung und Zeichenerklärung mit römischen Zahlen paginiert wird (so nehme ich es wenigstens an), so könnten Sie diesen Teil bei sich behalten um ihn zu übersetzen den Notenteil (Melodien-teil) dagegen sofort in die Druckerei schicken. Doch bitte ja nicht vergessen, von der Druckerei die 1. und 2. Seite des Notenteils als Probe (Muster) zu fordern; diese Probeseiten müssen Sie und ich sehen, um daran eventuell — was Stichgrösse, Anordnung etc. anbetrifft — ändern zu können. Erst nachdem wir diese Probeseiten approbiert haben, darf in der Druckerei an die Fortsetzung der Arbeit gegangen werden [Zwei grosse Ausrufungszeichen am Rand, vom Satzaufang „Doch bitte ja . . ."] — Ich bitte Sie sehr auf diese meine Bemerkung in Ihrer nächsten Antwort zu reflektieren.

Dieser Notenteil kann dann mit 1, 2, etc. (arabischen Zahlen) paginiert werden.

——— • ———

Auch ich habe eine Frage an Sie zu richten: Sie haben mir nichts über meinen Vorschlag, auch eine deutsche Ausgabe herauszugeben, geantwortet. Was ist Ihre Meinung hierüber?

Und noch etwas: welche Technik wird beim Notenteil verwendet: Stich, Satz, oder Lichtpausierschrift? Der Notenteil in Drăgoi's Buch ist ganz befriedigend; wie wurde er hergestellt?

Ihrer Antwort entgegensehend grüsst Sie bestens Ihr

ergebener
Béla Bartók

6

Budapest, III. KAVICS U. 10.
22. Febr. 1931.

Lieber Herr Brăiloiu!

Ihr Telegramm kam mit 24 Stunden Verspätung an (weil KAICZ statt „Kavics" auf der Adresse stand!).

1) Mitte Januar erhielt ich von den mir unbekannten Herrn Tamaşiu einen Brief, worin er mir mitteilt, dass meine „Freunde und Anhänger" ein Fest mit 3 Konzerten (Arad, Timişoara, Bucureşti) und Gedenktafel-Einweihung in Nszentmiklós im März planen, all das mit meiner Mitwirkung. — Ich antwortete darauf:

2) Dass ich kein Freund solcher Feste bin; aber wenn man 2 Konzerte (in Arad und Timişoara) veranstalten will — *ohne Festlichkeit,* so kann ich daran natürlich teilnehmen; nach Bukarest zu reisen für ein drittes Konzert (oder wie man dann vorschlug für noch weitere 2 Konzerte in Oradea und Cluj habe ich leider keine Zeit. Was die Gedenktafel anbelangt, bitte ich diese Idee fallen zu lassen, weil mir der Gedanke nicht angenehm ist, dass man Leuten Geld abzwingt für so eine Gedenktafel. Der Konzerte wegen soll man mit meinem Vertreter „Studio" in Budapest verhandeln. —

Hierauf schrieb mir Herr Tamaşiu:

3) Dass die Kosten der Ged. Tafel ganz minimal und überhaupt schon beisammen sind; das Städtchen Nagyszentmiklós ist auch bereits avisiert und freut sich etc., ich soll also doch einwilligen. — Ich antwortete:

4) Gut, ich habe nichts dagegen, wenn die Sache sich so verhält, wie T. es mir schreibt. Ich kann indessen bei dieser Gedenktafel-Affaire nur so assistieren, wenn der Text derselben *auch* in ungarischer Sprache angebracht ist.

——— • ———

So lautete unsere Korrespondenz. — Der Vertrag jedoch für die 2 Konzerte ist noch immer nicht da, Herr Tamaşiu schweigt seit 2—3 Wochen beharrlich, was jedenfalls etwas verdächtig aussieht.

Meine Hauptvorderungen waren also: keine Festlichkeiten in Arad und Timiş., bloss 2 Konzerte; Gedenktafel zweisprachig.

Jetzt wäre ich aber neugierig zu erfahren, was man von Ihnen haben wollte?! Seien Sie jedenfalls vorsichtig; ich kenne diese Herren nicht und wie gesagt, fehlt der Vertrag noch immer, obzwar die Konzerte für den 12. und 13. März geplant waren (später habe keine Zeit). — Inzwischen habe ich Ihnen über die Colinde-Ausgabe geantwortet; haben Sie den Brief erhalten?

Mit den besten Grüssen Ihr ergebener

Béla Bartók

7

Budapest, III. KAVICS U. 10.
4. März, 1931.

Lieber Herr Brăiloiu!

Heute habe ich Ihnen recht viel zu schreiben. — Ende März (bzw. vom 16. an) bin ich in Budapest; haben Sie vielleicht die Absicht über Budapest zu fahren, und mich zu besuchen? Das wäre mir sehr angenehm, wir könnten manches besprechen, worüber schriftlich zu verhandeln immer schwieriger ist. Über die Colinde Ausgabe Folgendes:

1) Ich habe meine Aufzeichnungen hervorgesucht: es sind tatsächlich etwas über 10.000 Textzeilen, das würde also = 150 S. machen;
430 Melodien (3 durchschnittlich auf jede Seite) = 142 S. machen
Vorwort usw. höchstens = 50 S.
Total 342 S.; das

ist nicht zu viel für einen Band. Die deutsche Ausgabe wäre freilich 500 S. stark (auch nicht zu dick!)

2) Wenn Sie die Wahl der Stichgrösse mir überlassen, so werde ich ungefähr ähnlichen Stich bestellen, wie jener in meinem Buche: Ungar. Volkslied; diese Grösse ist noch klar genug und dabei recht oekonomisch. — Was das *Format* des Buches anbelangt, stimme ich Ihrem Vorschlag (über grössere Breite) bei. Soeben ist mein Buch (Ungar. Volkl.) in englischer Übersetzung (bei Oxford) erschienen: Format, Spiegelgrösse diese méret wären für die Colinde sehr geeignet, nicht wahr?

Über Satztypus im Textteil und über Anzahl der Exemplare ist es mir lieber, wenn *Sie* entscheiden (wie wäre es: 1000 rumän. und 500 deutsche Ex.; oder 1500 rum. und 750 deutsche? ich habe keine Ahnung). Satz-typus für Vorwort etc. vielleicht, wie in der Oxford-Ausgabe meines Buches (siehe beigegebenes Blatt); für die Colinde-Texte kleiner?

Bevor Sie die Texte durchsehen (Sie müssen nämlich nicht nur das Vorwort etc. übersetzen, sondern auch die Texte durchsehen, um die Orthographie etc. zu überprüfen!), muss ich mich mit Ihnen über Folgendes auseinandersetzen:

Entschuldigen Sie, dass ich als „vornehmer Ausländer" die Orthographie der Acad. Rom. kritisiere, aber eines halte ich darin für eine Unvollkommenheit, undzwar, dass man die Vokale i, u, von den Halbvokalen ĭ, ŭ in der Schrift nicht unterscheidet. Bei Niederschrift der Volkstexte führt dieser Mangel der Orthogr. zu Unbequemlichkeiten. Z. B. „luat" wird bald zweisilbig (lu-at), bald einsilbig (d.h. u als Halb-Vokal!) ausgesprochen. Wenn man *auch* die Schriftzeichen ĭ, ŭ benutzen darf, so kann man die Zweisilbigkeit durch „luat", die Einsilbigkeit durch „lŭat" ausdrücken. Wird aber ĭ, ŭ verpöhnt, so gleichen sich beide Formen, und man muss dann spezielle Zeichen ersinnen um ausdrücken zu können dass z.B. „ua" als *eine* Silbe ausgesprochen werden soll (oder umgekehrt). — Ebenso in „grăia"; zweisilbig: „grăĭa", dreisilbig (kommt auch vor!) „grăĭa"!

Ebendeshalb habe ich im Exemplar, welches ich nach London geschickt habe, diese Halbvokale durchwegs mit ĭ, ŭ bezeichnet (womit ich mich an die Orthographie der *„Methode Langenscheidt"* gehalten habe). Im Bukarester Exemplar ist jedoch die Orth. der Ak. Rom. beibehalten.

Es wäre nun zu erwägen, ob wir zur Herausgabe nicht die andere Orthographie verwenden sollen?

Dann muss ich Ihnen über Folgendes berichten:

Wie Sie wissen, sollte die englische Ausgabe der Colinde durch die Oxford Un. Press bewerkstelligt werden. Weit entfernt davon, dieses Buch herauszubringen, hat man bis Anfang Februar nicht einmal dasjenige über die ungar. Volkslieder herausgebracht, obwohl der Satz vom letzteren seit 1 ½ Jahren bereits fertig daliegt. Meine Geduld ist also vor 3 Wochen gerissen; ich habe an Oxford U. P. einen höflich-ironischen Brief geschrieben, worin ich das Manuskript der Colinde zurückverlange. Man antwortete mir darauf, dass Alles bereits fertig vorliegt, bloss noch zu allerletzt überprüft werden soll vor Druck. Der Herr jedoch, der damit betraut war, ist schwer erkrankt, was wiederum eine Verzögerung zur Folge hat. (Zugleich berichtet man mir, dass die engl. Version des Buches „Ungar. Volksl." am 19. Febr. erschienen ist; nach 8 Jahren!)

Jedenfalls habe ich den Eindruck, dass man es mit der Veröffentlichung der Colinde ernst meint. Wenn aber dies der Fall ist, so müssten Sie erwägen: 1) ob *auch in diesem Falle* eine deutsche Ausgabe gemacht werden soll?; 2) ob Sie nicht mit der Oxford Un. Press im Einverständniss arbeiten könnten (eine Cooperation)?

Zu 2) will ich Ihnen Folgendes erklären: Der Notenteil des Ungar. Volksl.-s wurde seinerzeit von Rózsavölgyi hier in Budapest gemacht, Oxford U. P. hat 2000 (oder bloss 1000?) Exemplare derselben für seine Ausgabe bestellt, bzw. übernommen; hiedurch wurden die Notenbeispiele für beide Herausgeber selbstverständlich bedeutend billiger. Könnte nicht eine ähnliche Cooperation auch bei den Colinde erreicht werden, wenigstens was den Notenteil anbelangt? Format-Schwierigkeiten gibt es ja nicht: Sie akzeptieren ja das oben beschriebene Format der Oxford-Ausgabe. — a) Entweder lassen Sie die Platten in Prag herstellen und verkaufen eine gewisse Anzahl Exemplare an Oxford b) oder umgekehrt. — Ich wäre für a) Lösung.

Es wäre gut, wenn Sie sofort an Mr. Humphrey Milford bei „The Oxford University Press (Music Department)"

Amen House
Warwick Square
London E.C. 4.

schreiben würden, dass die Soc. Comp. Rom. die rumän. (und deutsche?) Ausgabe der Colinde herausgeben will; dass Sie soeben von mir erfahren, dass die Oxford U. Pr. es mit der englischen Ausgabe ernst meint? Ob also eine ähnliche Cooperation wie seinerzeit zwischen Oxford und Rózsavölgyi dagewesen ist, möglich wäre?

——— · ———

Aus Timişoara *keine* Nachricht. Es scheint also nichts aus der ganzen Sache zu werden. Ich bitte Sie mich zu verständigen, ob Sie in Kürze nach Budapest kommen; und was Sie zu meinen Vorschlägen sagen?

Mit den besten Grüssen Ihr ergebener
Béla Bartók

8

Budapest, III. KAVICS U. 10.

Lieber Herr Brăiloiu!
Sehr schade, dass Sie in Budapest Ihre Reise nicht unterbrechen konnten!
Adresse der Oxf. U. P.

The Oxford University Press
(Music Departement)
Humphrey Milford, Manager
Amen House, Warwick Square
London E. C. 4.

Es wäre angezeigt von der O.U.P. eine Entscheidung binnen 4 Wochen zu verlangen, denn die Herren dort sind etwas langsam im Briefschreiben.

Sie können und müssen natürlich angeben, dass das Format der Veröffentlichung dasselbe sein würde wie jene des „Hungarian Folk Music" der O.U.P.

Mit den besten Grüssen
Ihr Bartók

P.S. Aus Timişoara seither wieder *keine Nachricht!* Was wollen diese Leute eigentlich?!

Budapest, III. Kavics u. 10
KAVICS U. 10.
19. Dez. 1930.

Lieber Herr Brăiloiu,

Ihre beiden Briefe (vom 1. und 3. Dez.) kann ich erst jetzt beantworten, weil ich bis 15. Dez. im Ausland auf Konzertreisen war.

Es freut mich sehr zu erfahren dass nun endlich doch an's Werk gegangen werden kann mit der Herausgabe der „Colinde". Was nun die „conditions matérielles" anbelangt, so wäre es mir angenehm, wenn ich gleich vom Anfang an doch etwas — sagen wir 10% nach den verkauften Exemplaren jährlich abgerechnet erhalten könnte; lieber soll die „recuperarea capitalului investit" etwas länger dauern. Übrigens haben Sie mir im Sommer irgend einen ähnlichen Vorschlag gemacht (obzwar es im Heftchen unter 6. heisst: „Se consideră — punctul 4 ca un maximum de sacrificiu").

Ich bin sehr dafür, dass auch eine deutsche Ausgabe gemacht wird. Und zwar separat. Ich schlage Folgendes vor:

Die rumänische Ausgabe besteht nichtsdestoweniger aus folgenden Teilen.

A. Vorwort, Zeichenerklärung und Bemerkungen zu den einzelnen N°s (in rumänischer Sprache

B. Notenteil

C. Textteil. (rumänisch)

B. und C. Teil ist in der rumän. und deutschen Ausgabe gleich, wodurch Herstellungskosten der deutschen Ausgabe bedeutend vermindert werden.

A. Teil liegt ohnedies in meiner deutschen Fassung vor; diese muss jedoch von einem deutschen Fachmann sehr sorgfältig korrigiert werden (weil meine deutschen Kenntnisse durchaus nicht tadelfrei sind)

C. Teil müsste von demselben deutschen Fachmann in möglichst wortgetreuer Fassung (in Prosa) in's deutsche übersetzt werden, wodurch für die deutsche Ausgabe ein D. Teil entsteht.

Somit wären in der deutschen Ausgabe folgende Teile:

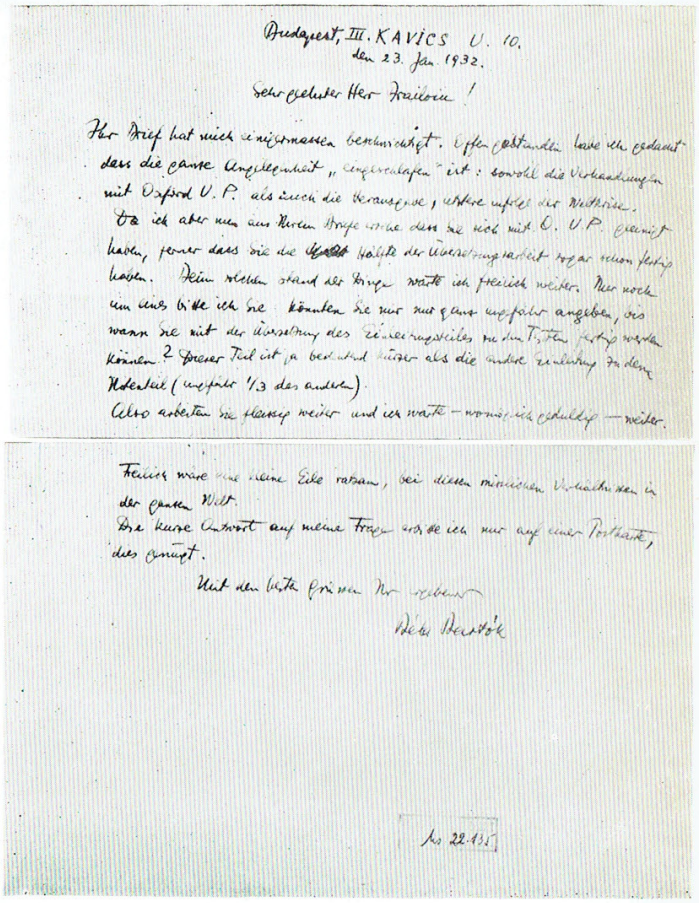

Budapest, III. KAVICS U. 10.
den 23. Jan. 1932.

Sehr geehrter Herr Brailoiu!

Ihr Brief hat mich einigermassen beschwichtigt. Offen gestanden habe ich gedacht dass die ganze Angelegenheit „eingeschlafen" ist: sowohl die Verhandlungen mit Oxford U. P. als auch die Herausgabe, letztere infolge der Weltkrise.
Da ich aber nun aus Ihrem Briefe ersehe dass Sie sich mit O. U. P. geeinigt haben, ferner dass Sie die ~~[illegible]~~ Hälfte der Übersetzungsarbeit sogar schon fertig haben. Beim solchen Stand der Dinge warte ich freilich weiter. Nur noch um eines bitte ich Sie: könnten Sie mir nur ganz ungefähr angeben, bis wann Sie mit der Übersetzung des Einleitungsteiles zu den Texten fertig werden können? Dieser Teil ist ja bedeutend kürzer als die andere Einleitung zu dem Notenteil (ungefähr 1/3 des anderen).
Also arbeiten Sie fleissig weiter und ich warte – womöglich geduldig – weiter.

Freilich wäre eine kleine Eile ratsam, bei diesen mürrischen Verhältnissen in der ganzen Welt.
Die kurze Antwort auf meine Frage erbitte ich nur auf einer Postkarte, dies genügt.

Mit den besten Grüssen Ihr ergebener

Béla Bartók

Ms 22.135

9

Budapest, III. KAVICS U. 10.
23. März, 1931.

Lieber Herr Brăiloiu,

vor zwei Wochen habe ich auf Ihren Brief vom 25/2. geantwortet, in einem sehr langen, (leider nicht recommandierten!) Brief; bis heute keine Antwort: vielleicht verloren gegangen. Ich wiederhole also kurz die Antwort:

1) Ich bin Ende März (auch im April) in Budapest; (würde mich sehr freuen Ihren Besuch bei mir zu haben).

2) Das Format soll — wie Sie es wünschen — breiter sein: 19 × 25 cm. schlage ich vor (wie mein, bei Oxford endlich erschienenes Buch); Spiegel, wie in beiliegendem Muster 1.; Buchstaben für Vorwort wie Muster 1.; Buchstaben für Texte wie Muster 2.

3) Anzahl der Exemplare müssen doch *Sie* bestimmen! (1000 für die rum., 500 für die deutsche, oder 1500 bzw. 750?).

4) Ich habe nachgesehen: es sind etwas über 10.000 Textzeilen, das ist also 150 Seiten 430 (oder 440?) Melodien = 140 Seiten; Einleitung usw. höchstens 40 Seiten insgesammt ungefähr 350 Seiten, das ist nicht zu viel. Die deutsche Ausgabe hätte freilich um 150 Seiten mehr (was aber auch nicht zu viel ist!)

5) Werden wir die Orthographie der Acad. Rom. beibehalten (das Bukarester Exemplar hat diese Orthographie), oder aber die logischere mit separate Zeichen für die Halbvokale ĭ, ŭ?*

6) Was hörten Sie über Timişoara und Arad? Haben Sie meine diesbezügliche Antwort (auf Ihr Telegramm) erhalten? Man verlangt für die zwei Konzerte ein neues Datum: Apr. 18. 19.; das wurde unsererseits zugesagt.

Ich erbitte Ihre baldige Antwort und verbleibe mit vielen
Grüssen Ihr

Béla Bartók

* Sie müssen freilich nicht nur übersetzen, sondern auch die Orthographie der Texte durchprüfen:

10

Budapest, III. KAVICS U. 10.
22. Mai 1931.

Lieber Herr Brăiloiu!

Nachdem ich die Adresse von Alexici lange umsonst gesucht habe, traf ich ihn vorige Woche zufällig auf der Strasse. Er sendet nun Ihnen ein Exemplare seines Buches (mit einer Widmung); er sagt, er hat noch viele Exemplare davon. Ich gebe Ihnen hier für alle Fälle seine Adresse an:

Alexics György
Budapest
VI. Reutter Ferenc u. 122a.

Er ist gerne bereit Ihnen zur Verfügung zu stehen, wenn Sie Informationen etc. von ihm haben wollten.

(Könnte nicht vielleicht ein Verleger seine noch restlichen Exemplare übernehmen? das frage ich, *nicht er!*)

Alexici's Buch sende ich separat eingeschrieben als Drucksache. Beiliegend sende ich Ihnen einen Brief von Mr. Foss (Oxford University Press), woraus hervorgeht:

1) *dass er gerne Exemplare vom Musikteil für die englische Ausgabe von der Societatea Comp. Rom. übernimmt.*

2) dass er Sie bittet auf seine Kosten eine Kopie des Vorwortes Zeichenerklärung und Fussnoten (sowohl zum Textteil, als zum Musikteil)* verfertigen liessen. — Er ist nämlich in peinlicher Lage, weil seine Leute diesen Teil des Manuskripts (übrigens auch den Musikteil!!) verloren haben. (Wenn er nun die gedruckten Exemplare des Musikteiles von Ihnen übernimmt, braucht er die Kopie des Manuskriptes vom Musikteil nicht).

Es scheint also, dass die von mir vorgeschlagene Cooperation möglich sein wird.

Ich bitte Sie mir recht bald Ihre Stellungsnahme mitzuteilen und davon auch Mr. Foss (Oxford University Press) zu verständigen.

Es wäre gut, wenn ich der prager Druckerei meine Anweisungen noch vor meiner Abreise angeben könnte, bzw. von Prag den Probedruck der ersten 2 Seiten des Musikteiles erhalten könnte. Ich verlasse Budapest am 10. Juni auf ungefähr 2 ½ Monate.

Ihrer Antwort entgegensehend verbleibe ich
mit den besten Grüssen Ihr ergebener
Béla Bartók

* ferner die Liedertexte von № 105 g. — an bis № 141 (Schluss)

11

Budapest, III. KAVICS U. 10.
31. Mai, 1931.

Lieber Herr Bräiloiu!

Ihren Brief vom 28. beantwortend teile ich Ihnen mit, dass ich vor 4 Tagen eben an die Oxf. Un. Press geschrieben habe und Mr. Foss gebeten habe sich direkt an Sie zu wenden. Morgen werde ich nochmals ihm schreiben und auch die Übernahme des Textteiles ihm vorschlagen. Leider sind jene Oxford-Herren sehr langsam und unordentlich in der Korrespondenz; es wird also mindestens 1 Monat dauern, bis Sie mit ihnen eine schriftliche Vereinbarung machen können.

Ich sende Ihnen beiliegend meine Wünsche betreffend den Stich des Notenteils. Damit kann ja der Notenteil separat sofort der Druckerei eingeschickt werden können; eine Kopie des Notenteiles braucht ja die Oxf. U. Press auf keinen Falle. Der Stich des Notenteils dagegen ist die kompliziertesteste Arbeit; kann jedoch separat erledigt werden. Probedruck der ersten 2 Seiten kann mir die Druckerei dann auf die unten angegebenen Sommeradressen zuschicken; nur soll sie dazu auch das *dazugehörige Manuskript beilegen!*

Über den Druck der Einleitungen, Liedertexte, Anmerkungen müssen Sie entscheiden.

Nur — falls eine Cooperation mit der Ox. U. Pr. auch bezüglich der rumän. Liedertextteils ermöglich wird — müssen Sie in diesem Falle ähnliche Buchstabentypen wie sie im Liedertextteil der englischen Ausgabe meines Buches vorzufinden ist, für diesen Teil wählen.

Meine Sommeradressen sind:
von 12. bis 19 Juni: Frankfurt a/M, poste restante
von 6. bis 10 Juli: Genève, p/A du Sécrétariat de la Société des Nations
von 11. Juli bis ende August: *Mondsee,* Austro-American Conservatory, Austria

Mit den besten Grüssen Ihr ergebener
Béla Bartók

12

Budapest, III. KAVICS U. 10.
den 11. Juni, 1931.

Lieber Herr Bräiloiu!

Morgen trete ich meine Reise an, beeile mich also Ihren Brief vom 3. Juni noch zu beantworten (beiligend der Brief der Ox. Un. Press, den sie zurückverlangten).

Was mich anbelangt, finde ich Ihre Vorschläge sehr gut und günstig für den londoner Verlag. Die Frage ist bloss: ob die Ox. Un. Press einverstanden ist eine Veröffentlichung die *von A bis Z anderswo gemacht wurde,* unter ihrem eigenen Schild (Abzeichen?) herauszugeben.

Wir werden aber sehen, was die londoner Antwort sein wird.

Meiner Ansicht nach ist es besser, wenn ich mich nicht mehr in die Verhandlungen einmische, sonst laufen wir der Gefahr der Missverständnisse entgegen. Die Ox. Un. Pr. weiss ja, dass ich der Cooperation beistimme, über das „Wie" der Cooperation ist es besser, wenn Sie direkt miteinander verhandeln. — Also bitte ich Sie über das Format, Buchstabentypen etc. direkt nach London zu schreiben.

Bloss eines: ich glaube selbst die englische Ausgabe mit doppelsprachigen Liedertexten würde für *einen* Band nicht *zu dick* sein. Es sind bloss 10.000 Textzeilen — — — — bitte sehen Sie in einem meiner früheren Briefe nach, wo ich alles genau berechnet habe. Wenn nur irgendwie möglich, bleiben wir lieber auch bei der engl. Ausgabe bei einem Bande (500 Seiten sind nich zu viel).

Ich schreibe nochmals meine Sommeradressen hieher:

bis 18. Juni: Frankfurt a/M., poste restante
bis 1. Juli: Col du Lautaret, Hotel des Glaciers, France, Hautes-Alpes
von 6. bis 10. Juli: Genève, p/a du Sécrétariat de la Societé des Nations
von 16. Juli an bis Ende August wahrschleinlich:
Mondsee, (Austria), Austro American Conservatory

Ich rate Ihnen den Melodie-teil schon jetzt in die Druckerei zu geben, und mir möglichst bald Probedruck senden zu können.

Mit den besten Grüssen Ihr
Béla Bartók

13

Budapest, III. KAVICS U. 10.
den 13. Jan. 1932.

Lieber Herr Brailoiu!

Leider höre ich von Ihnen nichts über die Angelegenheit der Herausgabe meiner Colinden. Ich nehme an, dass die verschlechterte allgemeine finanzielle Lage es verhindert, den Plan der Herausgabe zu verwirklichen. Wenn dies so ist, d.h. wenn Sie das Manuskript, bzw. wenigstens den Notenteil nicht in der kürzesten Zeit zum Druck geben können, so habe ich beschlossen, in diesem Falle den Band *selber* herauszugeben, undzwar so rasch als möglich.

Wie Sie wissen, habe ich hier nur $^1/_3$ Teil des Manuskriptes, der fehlende $^2/_3$ Teil ist in London bei der Oxf. Univ. Press in Verlust geraten. Ich bitte Sie also, mir — falls Sie den Band nicht herausgeben können in der kürzesten Zeit — vom fehlenden Teil eine Abschrift auf meine Kosten so rasch als möglich herstellen zu lassen.

Ich habe hier *die Liedertexte von № 1 an bis 105f. einschliesslich.* Alles andere fehlt mir.

Ich bitte Sie also

1. Einem Maschinenschreiber zuerst die Liedertexte von № 105 g. an bis zum Schluss zum Abschreiben (mit Maschinenschrift, nur auf die eine Seite zu schreiben) übergeben. Die Abschrift soll fortlaufend sein, das heisst, auf ein Blatt können auch mehrere Nummern kommen (nicht wie in dem Ihrigen Exemplar, wo jede Nummer auf einem separaten Blatt steht). Nur soll die Abschrift sehr genau sein, alle Zahlen, Anmerkungen etc. enthalten genau so wie in der Vorlage. Wenn das fertig ist, bitte ich Sie diese Abschrift sofort zuzuschicken und dann.

2. Demselben Kopisten das Vorwort, Anmerkungen, Zeichenklärung etc. mit einem Worte alles übrige des Textteiles zu übergeben und ebenso abschreiben zu lassen, und mir nach Abschrift die Kopie sofort zuzusenden.

Allerdings sind da auch Noten (Rhythmus-Schemata) zu schreiben, was bloss mit der Hand gemacht werden kann. Vielleicht kann der Maschinenschreiber das tun, es sind ja sehr einfache Sachen.

3. Zu gleicher Zeit, als Sie die Liedertexte zur Abschrift geben, bitte ich Sie, den Notenteil (die Melodien) einem Notenschreiber zur Abschrift zu geben, der alle Melodien recht genau abschreiben soll. Ist er mit der Hälfte der Arbeit fertig, so bitte ich Sie diese erste Hälfte der Melodien mir sogleich zuzuschicken, später dann die 2. Hälfte.

Durch Hilfe meiner Freunde, die ich in Valuta-sicheren Länder habe, werden alle Ihre Auslagen, sowohl für die Kopisten als auch Portospesen, pünktlich Ihnen vergütet werden. Ich bitte Sie mir gleich jetzt so ungefähr anzugeben, was diese Arbeit kosten wird.

Ich bedauere sehr, dass ich infolge der unverzeihlichen Fahrlässigkeit der Oxf. Univ. Press gezwungen bin, Sie mit dieser Angelegenheit zu belästigen. Sie begreifen aber dass, ich keinen anderen Ausweg habe.

Ich bitte Sie nochmals, die Abschrift-arbeit so rasch als möglich in Angriff nehmen zu lassen. Man muss sich eilen mit der Verwirklichung der Herausgabe, denn weiss Gott, was die nächste Zukunft bringen wird.

Ich wäre Ihnen sehr verbunden, wenn Sie mich postwendend über die Lage der Dinge benachrichtigen würden.

Ich will noch bemerken, dass ich von 27. Jan bis 6. Febr., dann wiederum von 18. Febr. bis ungef. 9. März im Ausland sein werde; aber unbekümmert dessen können Sie immer mir nach Budapest Sendungen zukommen lassen. — Ich hoffe aber, dass die Kopie (von zwei Personen gleichzeitig in die Arbeit genommen) in einigen Wochen, also spätestens bis Mitte Februar fertiggestellt sein wird.

Ich hoffe, dass Sie sich — abgesehen von der allgemeinen bedrückenden Lage — wohlbefinden, und verbleibe mit den besten Grüssen Ihr ergebener

Béla Bartók

14

Budapest, III. KAVICS U. 10.
den 23. Jan. 1932.

Sehr geerhter Herr Brailoiu!

Ihr Brief hat mich einigermassen beschwichtigt. Offen gestanden habe ich gedacht dass die ganze Angelegenheit „eingeschlafen" ist: sowohl die Verhandlungen mit Oxford U. P. als auch die Herausgabe, letztere infolge der Weltkrise. Da ich aber nun aus Ihrem Briefe ersehe dass Sie sich mit O. U. P. geeinigt haben, ferner dass Sie die Hälfte der Übersetzungsarbeit sogar schon fertig haben. Beim solchen Stand der Dinge warte ich freilich weiter. Nur noch um eines bitte ich Sie: könnten Sie mir nur ganz ungefähr angeben, bis wann Sie mit der Übersetzung des Einleitungsteiles zu den Texten fertig werden können? Dieser Teil ist ja bedeutend kürzer als die andere Einleitung zu dem Notenteil (ungefähr $^1/_3$ des anderen).

Also arbeiten Sie fleissig weiter und ich warte — womöglich geduldig — weiter. Freilich wäre eine kleine Eile ratsam, bei diesen misslichen Verhältnissen in der ganzen Welt.

Die kurze Antwort auf meine Frage erbitte ich nur auf einer Postkarte, dies genügt.

Mit den besten Grüssen Ihr ergebener
Béla Bartók

15

Budapest, II. CSALÁN UT, 27.
Neue Adresse
den 23. Juli, 1932.

Lieber Herr Brailoiu!

Es tat mir sehr leid Sie in Budapest nicht gesehen zu haben: am besten können Übersetzungsfragen im Gespräch geklärt werden, viel schwieriger brieflich. Die Übersetzung scheint — soweit meine beschränkten Kenntnisse der rum. Sprache es erlauben zu beurteilen — sehr gut zu sein. Nur einige Missverständnisse liegen vor, deren einen Teil Sie auf beiliegendem Blatt sehen; den anderen Teil finden Sie in Ihrem Manuskripte von mir bezeichnet.

Ich erwarte von Ihnen unbedingt, wenigstens auf einer Karte, eine Nachricht vom Empfange des Manuskriptes, welches Ihnen separat, rekommandiert, abgeht.

Es grüsst Sie bestens Ihr ergebener

Béla Bartók

16

Budapest, II. CSALÁN UT, 27.
den 10. April, 1933.

Sehr geehrter Herr Brailoiu!

Ich habe wieder ein Jahr lang gewartet; mit dem Warten geht es nicht weiter! Die Zeiten sind so unsicher, ich will unbedingt eine Kopie des „Colind" Materials für mich (auf Kosten des Oxford Univ. Press) herstellen lassen. Veröffentlichen werde ich es wahrscheinlich nicht können.

Ich bitte Sie also um Folgendes

a) Lassen Sie die Colind Texte von № 105g. angefangen bis zum Schluss in Schreibmaschinenschrift in 3 Exemplaren in Bukarest kopieren; es soll fortlaufend kopiert werden (d.h. *nicht* jede Nummer auf ein separates Blatt, sondern eines nach dem andern, ev. auch auf dieselbe Seite mehrere Nummern, wie es eben kommt.)

b) Lassen Sie auch die Einleitung, Erklärung, Fussnoten dort kopieren, (mittelst Schreibmaschine, in 3 Exemplaren) ausgenommen die Tabellen mit Notenköpfen, die natürlich von einem Kopisten abgeschrieben werden müssen.

Die hier unter a) b) erwähnten Kopien brauchen Sie nicht durchzusehen, ich habe ja die Konzepte, und werde mich schon irgendwie auskennen, falls Fehler vorhanden sind.

c) Ich bitte Sie mir sofort etwa die erste Hälfte der Melodien zuzuschicken, damit ich sie hier abschreiben lassen kann; die zweite Hälfte etwa in 10 Tagen (deshalb geteilt, damit das Risiko eines Verlustes geringer ist; ich hoffe, dass das Material teilbar ist)

——— • ———

Über die Arbeiten a) b) würden Sie mir nach Fertigstellung die Rechnung einschicken und ich werde Ihnen den Betrag zukommen lassen. Wenn Sie es aber nicht übernehmen wollen diese unter a) b) erwähnten Kopien dort herstellen zu lassen, dann bitte ich Sie auch dieses Material zuzuschicken, doch auch dieses nicht auf einmal, sondern zuerst a), dann b). — Aber namentlich mit a) hätte ich hier Schwierigkeiten, 1. weil unsere Stenotypisten die Sprache nicht kennen, 2. weil unsere Maschinen keine ă, â, ţ usw. haben; also wenn nur möglich bitte ich dies dort herstellen zu lassen.

——— • ———

Im Herbst war ich 2 Monate lang krank und habe diese Zeit mit der Anordnung des gesamten rumänischen Materials meiner Sammlung zugebracht, wobei ich einige interessante Entdeckungen gemacht habe. Dann habe ich angefangen, die serbo-kroatischen, in Druck vorliegenden Sammlungen gründlich durchzustudieren. Über die Ergebnisse will ich Ihnen nicht ausführlicht berichten, Sie sind ja allzusehr beschäftigt. Nur eines will ich hier sagen: der serbo-kroatische Einfluss auf die rumän. Volksmusik ist geringer, als ich es mir vorgestellt habe; eigentlich beschränkt sie sich nur auf die Banat (Halbschluss, Gebrauch der Refraine), etwa bis Hunedioara.

Beiliegend sende ich Ihnen eine kleine Arbeit über die rumän. Volksmusik Siebenbürgens,

die ich Ende Januar im Frankfurter Radio vorgelesen habe (illustriert mittelst jene Grammophon-Platten aus Hunedioara, die jetzt in Ihrem Besitze sind).

Ich höre soeben von Lajtha, dass Sie ebenfalls eine längere Krankheit durchgemacht haben. Schreiben Sie mir bitte, bald, wie es Ihnen geht, und senden Sie mir das unter c) erwähnte Material so bald als möglich.

Mit den besten Grüssen Ihr ergebener
Béla Bartók